

Temarecension

Nathan Söderblom

Jag är bara Nathan Söderblom satt till tjänst. En biografi

Jonas Jonsson

VERBUM, 2014, 476 s.

I skuggan av Nathan. Texter av Helge Söderblom

Omi Söderblom

VERBUM, 2014, 506 s.

Det har sagts att Nathan Söderblom var 1920-talets mest omtalade, mest beundrade svensk, liksom Sven Hedin var 1930-talets. Går vi vidare i decennierna kanske 1940-talets motsvarighet skulle vara Herbert Tingsten och 1950-talets Dag Hammarskjöld. Och 2000-talets? Kanske Zlatan Ibrahimović? Därefter kan man börja diskutera om det är fråga om en utveckling eller om en regression.

Men nu gäller det Nathan Söderblom, Sveriges ärkebiskop 1914–31, känd som ekumen i hela världen. Vid hans död var hyllningarna storartade. Han hade haft en energisk motståndare i Arthur Engberg, men dennes minnesruna i *Social-Demokraten* kunde inte ha varit varmare: ”Med Nathan Söderblom har en enastående person gått ur tiden, bländande, rik och förbryllande. - - - Han var inte lik någon annan. Han föll så helt utom ramen för det vardagliga. Ljus, charme och värme utstrålade från hans väsen. - - - Han var en lärd man. Men över hans lärdom låg inte böckernas damm men väl livets friska och gnistrande dagg.”

Några kloka ord med allmängiltighet sa Söderbloms efterträdare i Svenska Akademien, biskop Tor Andrae: ”Det är en otacksam lott som väntar det levande ordets och tonens konstnärer, dyrkade mer än andra, glömda hastigare än andra. När den store skådespelaren slutat sin sista föreställning, när sista tonen förklingat från virtuosens stråke, då är också det bästa i hans konst förgånget.”

Söderblom hade således en väldig utstrålning. Det märktes i hans predikningar, övriga tal och i allt hans umgänge med människor. Förmodligen är det rimligt att jämföra med historikern Harald Hjärne, för övrigt en viktig inspiratör för Söderblom. Människor som upplevt Uppsala vid sekelskiftet 1900 talar om Hjärne med stor beundran, en inställning som är svår att förstå för den som senare läser honom.

Tidigare har främst Bengt Sundkler, missionär och kyrkohistoriker, skrivit om Nathan Söderblom, men hans viktigaste verk är på engelska. Den nya biografen är författad av Jonas Jonsson, tidigare biskop i Strängnäs stift och också docent i missionsvetenskap samt psalmförfattare. Jonsson har ett blygsamt sätt att närma sig uppgiften och framhåller att hans berättelse inte gör anspråk på fullständighet. ”Den är en tentativ konstruktion av en betydelsefull människas liv i en tid så annorlunda vår egen.” Han vill se berättelsen mer som ett bidrag till allmänbildningen än till forskningen. Vad som särskilt intresserar Jonsson är Söderbloms internationella, ekumeniska verksamhet, förvisso också det en omfattande uppgift. Han vill inte närmare gå in på Söderbloms personliga förhållanden med motiveringen att Söderblom så långt som möjligt ville hålla familjen utanför offentligheten.

Det ska understrykas att Jonssons bok är mycket välskriven, och på ett förtjänstfullt sätt placerar in Söderblom i sin samtid. Viktigt är påpekan- det att Nathan Söderblom var övertygad om att särskilt utvalda personer bestämmer mänsklighetens vägval. Nu hade ett ansvar lagts på honom.

Nathan Söderblom föddes 1866 i Trönö prästgård, inte långt från Söderhamn. Namnet Jonathan betyder ”Guds gåva”, och kommer från Gamla testamentet, den bok som fadern Jonas läste på hebreiska. Denne var bondson och skötte själv jordbruket med sina drängar. Han var tidigt gripen av en sträng pietism, som så småningom mildrades genom Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, där han blev provinsombud. Nathans mor, Sofia, hade danska rötter och var 16 år yngre än sin man. De var ett omaka par. Ofta åt inte fadern tillsammans med familjen i övrigt. Han studerade Bibeln och så sprang han mellan byarna med stövlarna på ryggen för att spara skosulorna. Faderns enorma plikttrohet och ansvarskänsla för sina församlingsbor kom att sätta sin prägel på Nathan.

Nathan var mycket begåvad, intellektuellt, musikaliskt och socialt. Han kom till Uppsala 1883. Där levde han nästan hela sitt liv. Han läste teologi men snart kände hela studentkåren till honom. Han blev studentkårsordförande och ansågs vara en gudabenådad talare. Intressant är att han fick något av ett genombrott i samband med Uppsala mötesjubileet 1893. Där lyfte han fram Gustav Adolf som den stora ljusgestalten: ”Vad Germaniens religionsheros levat och sagt förklarade Sverige på Uppsala möte för sitt omistliga arv och eget. Var denna skatt, Guds rena evangelium, värdefull, blev priset ej mindre dyrt; han kostade Sveriges ädlaste blod, gjutet av den germanska stammens yppersta härskargestalt.” Söderblom hoppades att nästa sekel skulle bli ”en ny och högre Gustaf Adolfs tid”. Över huvud taget borde nog Jonsson mer än han gjort ha lyft fram att den store internationalisten Nathan Söderblom också var en stor svensk nationalist.

1890-talet var av stor betydelse för Söderbloms andliga utveckling. Tidens

moderna teologi ledde honom bort från en gammeldags syn på Bibeln som en bok vars alla meningar var inspirerade av Gud, en bibelsyn som också var hans fars. I stället såg han Guds uppenbarelse i historien, främst manifesterad i Kristi död på korset. Han blev ”född på nytt” och kunde liksom många väckelsekristna säga tid och plats då detta skedde: den 18 januari 1890 i Norrala prästgård i Hälsingland. I hög grad blev Nathan också påverkad av tidens stora missionsintresse. Människor från USA och Storbritannien var här viktiga inspiratörer.

Och så gifte han sig. Det skedde 1894. Bruden var Anna Forsell, fyra år yngre än Nathan, Uppsalastudentska och fostrad i ett mycket mer liberalt hem än brudgummen. Hon kom att bli hans ivrigaste supporter, både under deras gemensamma liv och i drygt tre decennier efter Nathans död.

Omedelbart efter bröllopsceremonin for de nygifta till Paris. Nathan förordnades som präst för svenskar och norrmän i den franska huvudstaden och dessutom som sjömanspräst i hamnstäder. Nathan och Anna fick i Paris umgås med kultureliter, fria konstnärer och litteratörer. De hade stor begåvning för detta umgänge, och det var en skola som senare skulle bli nyttig för ärkebiskopslivet.

Nathan var en plikt- och arbetsmänniska. I Paris fortsatte han med sina doktorandstudier, och 1901 disputerade han vid Sorbonne på en avhandling om persisk religion. Dessutom ska sägas att en av de båda böckernas huvudpersoner, sonen Helge, föddes i Paris 1896.

Sedan gick Nathan Söderbloms karriär snabbt. Samma år som han disputerade blev han professor i Uppsala i religionshistoria och religionsfilosofi. Han blev en populär professor, älskad av sina studenter. Men ett besvärande nederlag led han. Hans adept, Torgny Segerstedt, senare känd som Sveriges främste antinazist, underkändes vid sin disputation, därför att han inte var tillräckligt renlärig.

Samtidigt som Söderblom var professor var han också präst och fick en god del av sin lön från sin prebendeförsamling, Heliga Trefaldighets kyrka. Han tyckte om att predika och gjorde det så ofta som han fick möjlighet. Han satt också i Domkapitlet och lärde känna ärkestiftet, och stiftet lärde känna honom.

Söderblom var en kulturmänniska, annorlunda än flertalet av kollegerna. Hans position kom att avspeglar sig i Saltsjöbaden, ett samhälle som byggdes upp av finansmannen K A Wallenberg. Där skulle också finnas en kyrka med gravplatser för honom och hustrun Alice. Här fick Söderblom ett stort inflytande. På hans förslag fick kyrkan namnet Uppenbarelsekyrkan. Han bestämde också kyrkans ikonografi. Där kom att finnas inte bara bibliska gestalter utan även svenska diktare: biskop Thomas, Olaus Petri, Haquin Spegel, Johan Olof Wallin och Erik Gustaf Geijer. Än mer intressant är

att där finns Martin Luther i munkdräkt och Gustav Adolf i gyllene riddarrustning. De framställda personerna ansågs vara utkorade av Gud. Jonas Jonsson skriver att kyrkan speglar modernitetens genombrott, inte förlegade traditioner. Näja, jag skulle snarare säga att det är "Fädernas kyrka" i bild.

Under sin professorstid fick Nathan Söderblom en ekumenisk förövning. Det var främst kontakter med den anglikanska kyrkan han började odla. Han fick ekonomiska resurser inte minst tack vare överklasskvinnor. Med dessa pengars hjälp kunde han bilda Olaus Petri-stiftelsen, som kom att bli ett viktigt redskap i ekumenikens tjänst.

Söderblom hade förstahandskunskap om Frankrike, England och USA. Men närmast stod han Tyskland och tysk kultur. I Tyskland hade han blivit känd via både sina skrifter och sitt konferensdeltagande. Han kallades till en professur i Leipzig och reste dit i oktober 1912. Han måste bli tysk medborgare men han behöll sitt svenska medborgarskap.

Och så hände det. I november 1913 avled ärkebiskop Johan August Ekman. Denne hade inte varit den politiskt ledande biskopen i Sverige. Det var lundabiskopen Gottfrid Billing. Men han ville inte bli ärkebiskop när Ekman blev det, och han ville inte bli Ekmans efterträdare. Däremot uttalade han sig mot Söderblom som ärkebiskop. Valet tycktes komma att stå mellan Skarabiskopen Hjalmar Danell och Karlstadsbiskopen J A Eklund, båda konservativa och försvarsivrande. Prästerna i ärkestiftet ville inte ha Söderblom; det ville däremot professorerna vid teologiska fakulteten i Uppsala, och han hade stöd i flera domkapitel. Med lottens hjälp fick Söderblom tredje plats i valförslaget.

Nu låg makten hos regeringen, och regeringen var borggårdsregeringen Hjalmar Hammarskjöld med som ansvarigt statsråd K G Westman, juridikprofessor från Uppsala och ecklesiastikminister. Han var den ende som var statsråd under både första och andra världskriget, i senare fallet som justitieminister. Då blev han känd som ett statsråd som inte försvarade tryckfrihet och tidningars självständighet. Nu, 1914, föreslog han som ärkebiskop kandidaten på tredje plats. Den frispråkige och dynamiske Nathan Söderblom blev ärkebiskop.

Ärkebiskopsvalet var inte det viktigaste som inträffade 1914. Ett världskrig bröt ut. Söderblom kände för tre av de stora kulturnationerna med en värtalig och intressant sammanfattning: "Tyskland, arbetets, tänkandets, drömmarnas och passionsmusikens folk, Frankrike, nationen med stil och smak och glans och stålblank energi, och det brittiska världsimperiet med dess fulländade realistiska klokhets och styrelsekonst, med dess mystiker och med vår civilisations förnämligaste människotyp" – dessa tre måste kunna nå samförstånd. Det var en dröm, men för Gud var ingenting omöjligt. Däremot hade Söderblom det vanliga svenska avståndstagandet från Ryss-

land, både i den tsaristiska och i den bolsjevikiska tappningen.

Nu ivrade Söderblom för fred, och han använde Olaus Petri-stiftelsen som ett viktigt instrument. Det gällde för honom att framstå som en acceptabel fredsöreträdare för båda sidorna i världskonflikten. Insinuationer förekom att han mest lutade åt den tyska sidan, och de fick stöd när sonen Sven Söderblom, mot föräldrarnas förmaningar, blev soldat i den tyska armén.

Så småningom måste ju freden komma, men Söderbloms ekumeniska engagemang hade en viktig grund i världskriget. Samtidigt fanns en hel del kvar av Söderbloms nationalistiska arv. Han installerades som ärkebiskop i samband med Gustav Adolfsdagen 1914, och då bildades också nya Gustav Adolfs-föreningar. Under reformationsjubileet 1917 menade Söderblom att hjältekungen på 1630-talet hade räddat reformationen, nu skulle Sverige rädda Kina. Som ett led i räddningsaktionen skulle anläggas ett svenskt universitet i Kina. I detta företag fick ärkebiskopen stöd av kronprins Gustav Adolf men bara av honom. För en gångs skull följde inte näringslivet Söderblom, som annars brukade vara mycket framgångsrik med att samla in pengar för olika ändamål. Även företrädarna för de medicinska och tekniska vetenskaperna tog avstånd från Kinaprojektet. Ytterligare ett exempel på storsvenskhet var den förståelse som Söderblom visade mot den estniske frifräsaren och äventyraren Alexander Kesküla som drömde om ett Östersjöområde under svensk ledning, så som det hade varit under svensk stormaktstid.

Så kom då Nathan Söderbloms stora stund, det ekumeniska mötet i Stockholm i augusti 1925. Protestantiska ledare från hela världen och även ortodoxa var samlade för föredrag, gudstjänster och processioner. Dock fanns inga representanter för den största kristna kyrkan, den romersk-katolska. Förmodligen var det vid denna tid omöjligt att få katoliker till ett ekumeniskt möte, men Söderblom verkar också ha varit präglad av århundradens svenska katolikskräck.

Vad blev resultatet av det stora Stockholmsmötet? Söderblom arbetade för en alltmer enad kristenhet, men han ville också se mötet som ett bidrag till en fredlig värld. Vi kan erinra oss att 1925 var Locarnoandans år med spirande fredsoptimism. Den andan försvann, men Söderbloms ekumeniska verk förvaltades i "Life and Work"-traditionen, parallell med "Faith and Order". Efter andra världskriget förenades de i Kyrkornas världsråd.

1930 tilldelades Nathan Söderblom Nobels fredspris. Ett halvår senare dog han. Då hade han fått uppleva inte bara storartade hyllningar utan också djup familjetragedi. Hans liv var en fascinerande saga, men till yttre händelser ska läggas att Söderblom hade en fantastisk förmåga att ta kontakt med människor, vilket den enorma mängd brev som utgick från honom vittnar om. Det gällde kungar, grevar och vanliga enkla tågpassagerare som han mötte.

Det kan diskuteras om det är rimligt vid biografiskrivande att som Jonas Jonsson gör, inte närmare gå in på Söderbloms personliga förhållanden. Ja kanske när inriktningen främst är den internationella ekumeniska verksamheten. Men knappast med motiveringen att Söderblom ville hålla familjen utanför offentligheten. Jag tror snarare att Söderblom ville se sin familj som ett ideal för församlingsbor och svenskar i allmänhet, men det var en bild som krackelerade i slutet av hans liv.

Det märkliga har hänt att samtidigt som Jonas Jonssons stora biografi om Söderblom utkommit har på samma förlag kommit en lika tjock bok, där Nathans son Helge står i centrum. Författare är Omi Söderblom, domare i Svea hovrätt, barnbarn till Helge och därmed barnbarnsbarn till Nathan.

Omi Söderbloms viktigaste källmaterial är anteckningar som Helge gjort. De har kommit på avvägar, delvis förstörts, och de är präglade av stor bitterhet framför allt gentemot fadern. Men där finns också annat material som författaren funnit, inte minst brev som skrivits av Gerda Nordling, Nathan Söderbloms privatsekreterare, som stod honom mycket nära. Dessutom finns analyser gjorda av författaren.

Bilden som ges är av en familj med mycken disharmoni. Nathan och Anna fick tolv barn, varav tio nådde vuxen ålder, sju pojkar och tre flickor. I brev mellan makarna kan man följa hur föräldrarna tyckte att barnen utvecklades och över vilka barn de kände särskild oro. Det var en ovanlig familj, för den var mycket sällan samlad på egen hand. Nästan alltid fanns det gäster. Ibland fick barn vara ensamma, som när huvuddelen av familjen reste till Leipzig.

Fadern var beundrad i hela landet. Hans stora intellektuella och sociala kompetens beundrades också av barnen, men de kunde samtidigt känna sig små och otillräckliga vid jämförelsen. Särskilt var storebror Helge drabbad.

Helge var mycket språkligt och musikaliskt begåvad. Han ville bli skådespelare, men det var ett yrkesval som inte godkändes av fadern, vilket är överraskande, eftersom denne älskade att umgås med kultureliten. I stället fick Helge underordnade journalistuppdrag. Han levde också ett utsvävande liv och umgicks nära med de allra mest festande studenterna i Uppsala, som Gustaf Gyllenstierna, herre till Krapperup, ett stort gods i Skåne.

År 1927 fick Helge Söderblom en son utom äktenskapet, vilket han försökte hålla hemligt även för sina föräldrar och syskon. Att få barn utom äktenskapet under 1920-talet var mycket demeriterande, i synnerhet om man kom från en ärkebiskopsfamilj. När barnet föddes i Köpenhamn fanns inget kvar av den kärlek som möjligen någon gång funnits mellan Helge och barnets mor. När så småningom barnets existens blev känd för ärkebiskopsfamiljen fanns en allmän aversion mot modern, medan man kämpade för att få kontroll över barnet. Man strävade efter att modern helt

skulle fråntas ansvaret för sitt barn. Barnet fick namnet Robert och blev så småningom far till Omi Söderblom, bokens författare.

Helge vantrivdes med sina arbetsuppgifter men fick i början av år 1929 ett uppdrag av *Stockholms-Tidningen* att resa till Barcelona och Sevilla för att bevaka utställningar där. Han kom inte längre än till Paris. Där söp han ner sig, tog även kokain och försnillade pengar. Han intogs på mentalsjukhus, men han var dock den världsberömde ärkebiskopens son. Den svenske konsuln Raul Nordling engagerade sig för honom och skrev till Nathan om sonens situation.

Helge fördes till Uppsala men även där placerades han på mentalsjukhus. Hans brev talar om en stor beundran för fadern, men också om ett stort avstånd dem emellan. Samtidigt är han mycket beroende av sin mor och vill fly till henne som ett litet barn.

Inte bara Helge förstör den idylliska bilden av den lyckliga familjen. Från samma tid finns rasande brev från sonen Staffan. Han skriver till och om den av alla, inklusive barnen, beundrade fadern men också om hans stora egocentricitet, som gör att han inte tillräckligt engagerar sig för sina barn.

Den 3 juli 1931 fick Helge permission från sjukhuset och besökte en sista gång sin pappa och ärkebiskopsgården. Han blev virrig och fick föras tillbaka till vården. Nio dagar senare dog Nathan. Ett knappt halvår efteråt var även Helge död.

Ytligt sett gick det bra för flickorna Söderblom. Alla blev biskopinnor. Den äldsta, Brita gifte sig med Yngve Brilioth, så hon blev också ärkebiskopinna. Yvonne gifte sig med Arvid Runestam, biskop och också ledare inom MRA, moralisk upprustning. Lucies man blev Algot Anderberg.

Sonen Staffan som bedömdes som mycket intelligent, spelade en roll i Sveriges diplomati, dock i hög grad omdiskuterad. Under andra världskriget var han chef för Utrikesdepartementets politiska avdelning. Han ansågs i alltför hög grad plädera för eftergifter inför Nazi-Tyskland. I krigets slutskede blev han sändebud i Moskva. Där fick han även träffa Stalin. Det innebar en chans att efterhöra vad som hänt med Raoul Wallenberg, men Söderblom förstörde chansen genom att gissa att Wallenberg försvunnit i Budapest. Naturligen anslöt sig Stalin till den uppfattningen. Staffan Söderblom förflyttades som sändebud till Schweiz men när han senare skulle bli sändebud i Kina bröt han samman psykiskt. Endast 51 år gammal försattes han i disponibilitet, och blev även lobotomerad. Han levde dock så länge att han kunde ta del av en utredning 1980 om Wallenbergfrågans behandling, där ett huvudansvar för den usla svenska hanteringen av ärendet lades på honom.

Ärkebiskopinnan Anna och de hemmavarande barnen fick efter Nathans död bo kvar i ärkebiskopsgården under ett år (änkeåret). Så småningom flyttade

hon till ett medeltida försvarstorn bakom Domkyrkan. Hon vårdade Nathans minne men deklarerade att hon aldrig mer ville besöka ärkebiskopsgården. Därmed skapade hon problem, när hennes egen dotter, Brita Brilioth, blev ärkebiskopinna och värdinna i ärkebiskopsgården. Anna Söderblom gick in i den svenska litteraturhistorien som "Maja i Domkyrkotornet" enligt Gösta Knutssons Pelle Svanslös-böcker.

Sammanfattar man Nathan Söderbloms framgångsrika livsgärning och problematiska familjeförhållanden kan man använda orden "Triumf och tragedi". Det känns naturligt att jämföra med en annan svensk nobelpristagare i fred, nämligen Alva Myrdal. Hon fick nobelpriset 1982 för sina insatser i nedrustningsarbetet, och hon prisades allmänt för detta, samtidigt som hon också delvis var en ikon för kvinnorörelsen. Men hennes sista år fördystrades av svåra konflikter mellan henne och sonen Jan.

Tankarna kan också ledas till en passus i Matteusevangeliet i 1917 års Bibel: "Vad hjälper det en människa om hon vinner hela världen men förlorar sin själ?" En förvärldsligad variant kunde vara "Vad hjälper det en människa om hon får världens beundran men får dåliga relationer till sina barn?"

Sverker Oredsson

Recensioner

Monografier

Kontrol over København.
Studier i den sene enevældes
sikkerhedspolitik 1800–48

Karl Peder Pedersen

SYDDANSK UNIVERSITETSFORLAG,
2014, 387 s.

Kontrol over København är en grundlig historisk undersökning av den hemliga danska säkerhetspolisens framväxt och operativa verksamhet under 1800-talets första hälft. Till formen rör det sig om en *doktordisputats*, något som i Danmark har en högre vetenskaplig status än den så kallade *ph.d.-afhandlingen*. Historikern bakom verket, Karl Peder Pedersen, är till vardags verksam som arkivarie och seniorforskare vid *Rigsarkivet* i Köpenhamn.

Undersökningen tar utgångspunkt i en serie av reformer som mellan 1800 och 1817 omdefinierade det danska polisväsendet i grunden. Köpenhamn hade haft ett polismästarembete sedan 1682, men under de första hundra åren av sin existens hade poliskåren i första hand ägnat sig åt att hålla huvudstadens gator lugna och nägorlunda prydliga. Polisiära brottsutredningar var sällsynta och hemlig polisövervakning förekom enbart på ad-hoc-basis, och uteslutande i fall där det förelåg en uttrycklig order uppifrån. Detta började förändras under 1790-talet, i skuggan av den franska revolutionen. Det togs nu fram nya riktlinjer som kraftigt betonade polismästarens ansvar för ”den allmänna säkerheten” – och då var det inte bara fråga om de köpenhamnska borgarnas säkerhet. Den nya ”politiska” polisen skulle i minst lika hög grad verka för *statens* säkerhet.

Pedersen visar övertygande hur den danska huvudstadspolisen under undersökningsperioden successivt förvandlades från kommunal ordningspolis till nationell säkerhetspolis. Myndigheten växte och fick

gradvis allt mer omfattande resurser och befogenheter. Bland annat upprättades det ett nytt polischefsämbete, vars innehavare rapporterade direkt till den enväldige kungen. Polischefen lystrade även till titeln justitieminister och räknades som periodens mäktigaste person i Danmark – näst efter enväldshärskaren Fredrik VI.

I sin kamp mot kriminella och liberala ”revolutionärer” skulle säkerhetspolisens arbete proaktivt och optimalt sett förhindra ogärningarna innan de överhuvudtaget hunnit utföras. Allra bäst var det om ogärningsmännen kunde gripas *in flagrante delicti*, så att man samtidigt kunde säkra sig ett starkt bevismaterial – i den bästa av världar ett direkt erkännande. Hemlig övervakning genom agentverksamhet och olika typer av personregistrering utvecklades således till viktiga polismetoder. Under Napoleonkrigen var det inte minst alla ”främlingar” och potentiella spioner som skulle övervakas. 1801 övertog polisen passkontrollen från magistraten i Köpenhamn och 1811 upprättades *De rejsendes kontor* som kraftigt förstärkte kontrollen av samtliga in- och utresande ur den kungliga huvudstaden. Samtliga köpenhamnare registrerades hos polisen genom fastighetsbaserade befolkningsräkningar som företogs varje halvår. Kriminella, tjänstefolk och ”misstänkta personer” hamnade på särskilda listor.

Men politiska polisen opererade inte enbart genom byråkratisk protokollföring. Polisledningen hade en bred repertoar till sitt förfogande och kunde bland annat sätta in så kallade *agent provocateurs* för att orkestrera situationer där kriminella och andra oönskade element kunde gripas på bar gärning. Särskilda fonder med hemliga medel upprättades för att finansiera de ljusskygga dimensionerna av säkerhetspolisens arbete.

Undersökningens styrka är dess empi-

riska grundlighet. Med utgångspunkt i sitt rika och mångfacetterade källmaterial lyckas Pedersen leverera en minutiös historisering av den danska säkerhetspolisens hemliga övervakningsmetoder under Karlsbadbeslutens och den heliga alliansens tidevarv. Härigenom visar han till exempel att nutida företeelser som hemliga polisregister är ett fenomen som kan spåras tillbaka i tiden till de anti-liberala tankeströmningarna omkring Napoleonkrigens avslutning. En annan förtjänstfull och fascinerande aspekt är undersökningens transnationella anslag. Pedersen för visserligen inga teoretiska resonemang omkring det transnationella, men demonstrerar hur det under tidigt 1800-tal etablerades ett gränsöverskridande polissamarbete i Nord- och Centraleuropa för en effektivare kamp mot den gränsöverskridande kriminaliteten och de svärfångade, men fruktade, revolutionära idéerna.

Ett stort minus är däremot den bristfälliga teorianvändningen. De senaste tio-femton årens omfattande teoribildning inom forskningsområdet "surveillance studies" ignoreras totalt. Michel Foucaults "panopticon" skymtar förbi i ett halvt stycke, men används som metafor snarare än teoretiskt verktyg. Detta gör dessvärre att avhandlingen delvis framstår som en ganska perspektivlös källgenomgång, med en olycklig anstrykning av traditionell dansk *etatshistorie* (myndighetshistoria). Övervakning är naturligtvis ett brännande aktuellt ämne, ändå kan det ibland vara svårt att få grepp om nutids- och samhällsrelevansen i undersökningen. Förvisso jämförs myndigheternas reaktion på franska revolutionen med det långa efterspelet till terrorangreppet mot USA den 11 september 2001, men parallellerna är alltför outvecklade och teoretiskt isolerade för att kunna lyftas upp till något bredare, meningsskapande sammanhang. Och detta är naturligtvis väldigt synd, för Pedersens intressanta forskningsresultat förtjänar att göras relevanta för andra än specialister och uppsatsskrivande historiestudenter.

Andreas Marklund

Från storkommun till kommunblock. En djupstudie av de reformer som skapade de moderna svenska kommunerna 1959–1974

Erik Wängmar

STUDIER I STADS- OCH KOMMUNHISTORIA, 2013, 602 s.

I centrum för politiken står den offentliga ekonomin, det vill säga statens och kommunernas produktion och konsumtion av framför allt tjänster. I Sverige innebär detta inte minst en fokusering på kommunerna, dessa inte alltid oproblematiske enheter som tveklöst förtjänar en politisk analys.

Till hjälp kan man då ta Växjöhistorikern Erik Wängmars studie om de nuvarande kommunernas tillkomst. I boken analyserar Wängmar inte bara knivskarpt denna process, utan han diskuterar också de obalanser som redan från början karakteriserade de så kallade blockkommunerna. Därmed funderar han också på alternativ.

Wängmars studie om kommunerna är ett verk av en sann "arkivmartyr". Man vågar inte tänka på raden av hyllmetrar som han tillryggalagt. På läsaren väntar därför en utomordentligt detaljrik framställning, men Wängmar förmår också att lättfattligt koppla beslutsprocessen till gällande teorier om kommunerna och till den samtida politiska maktkampen. Låt oss börja med själva reformprocessen.

1952 genomfördes en kommunreform i Sverige som innebar att cirka 1100 kommuner bildades av de tidigare 2500. Orsaken var att landsbygden alltmer hade avfolkats genom industrins och städernas tillväxt. Redan 1959 ansåg den socialdemokratiska regeringen att man behövde ytterligare koncentration av kommunerna. Industrin blomstrade och flyttlassen till städer och tätorter fortsatte att gå. Med hjälp av kommunistiska röster i riksdagen beslutades om en utredning.

Idén var att på näringsgeografisk grund skapa så kallade kommunblock med en centralort som kärna. Inledningsvis tänkte

man sig ungefär 340 sådana block runt städer och tätorter och man beräknade att det behövdes minst 8 000 invånare för att finansiera en självstyrande kommun. Inte minst hävdades det att den nya 9-åriga grundskolan krävde en reform. 1962 var regeringen färdig att lägga en proposition men behövde i riksdagen stöd från något borgerligt parti.

Dåvarande moderaterna, Högerpartiet, och Centern motsatte sig reformen. De såg framför sig alltför höga kostnader i byråkratiserade kommuner. I stället för stora kommuner ville dessa båda partier först utreda om inte landstingen och staten skulle kunna överta olika uppgifter från kommunerna.

Avgörande blev dock att Folkpartiet, då som senare, var oförmöget att analysera frågan om kommunerna ur ett liberalt perspektiv. Man lät sig övertalas att understödja reformen men krävde att sammanläggningen i block skulle vara frivillig från kommunernas sida. Så blev beslutet, men redan från början fanns det naturligtvis kritik mot denna folkpartistiska naivitet.

Under åren fram till 1967 följde så frivilliga sammanläggningar av antingen hela block eller delar av block. Det gällde särskilt förorter som inkorporerades i städer och glest befolkade landsbygdskommuner. 1967 kvarstod cirka 900 kommuner men trenden var att kommunerna inte var villiga att gå mycket längre än så.

Under mitten av 1960-talet utreddes också landstingens roll och kritikerna av kommunblocken började allt mer att se landstingen som framtidens viktigaste kommunala enhet. Ständigt stigande utgifter i kommunerna varnade också för en sammanslagning, särskilt i tider med begynnande konjunkturavmattning. Men så kom riksdagsvalen 1968.

I Tage Erlanders sista val som partiledare fick socialdemokraterna över 50 % av rösterna. Redan tre dagar efter valen deklarerade civilminister Svante Lundkvist att regeringen planerade att tvinga fram kommunblocken. Beslutet togs därefter

1969 med understöd av dåvarande Vänsterpartiet kommunisterna. Svenskarna skulle kommunalt organiseras efter en fabriksmodell. Med reformen skulle Socialdemokraterna skapa förutsättningarna för ett långt maktinnehav, planerades det.

Kopplade till detta sammanläggningstvång fanns nämligen också andra beslut. Offentligt anställda som till exempel lärarna hade givits strejkrätt så att de skulle bli som arbetare och privatanställda tjänstemän. Familjebeskattningen skulle avskaffas, kvinnorna skulle ut i arbetslivet, och barnen skulle omhändertas i kommunalt producerad barnomsorg och i kommunalt organiserade skolor av professionaliserad personal. Servicen skulle koncentreras till centralorterna.

Mellan 1969 och 1974 genomfördes så kommunblocken. Till slut blev det knappt 280 sådana och processen genererade ibland skarpa konflikter. Mest uppmärksammas blev Dorotea kommun i Västerbotten vars invånare hungerstrejkade mot vängnet att överflyttas till en blockkommun och man fick så småningom gehör för sina krav. Under åren efter 1974 fick också några andra kommuner tillstånd att bryta sig ur de nya blocken så att det till slut skapades ett tiotal kommuner extra.

Wängmar framhäver i sin analys att i fråga om kommuner handlade det om en motsättning mellan det socialistiska blocket och det borgerliga blocket i politiken. Folkpartiet fick ängra sin eftergivenhet 1962 och återvände senare till den borgerliga kritiken. Med de nya kommunerna sökte Socialdemokraterna att organisera Sverige så att partiets position för framtiden skulle säkras. Planen gick dock inte riktigt i uppfyllelse.

Inte bara visade det sig att de nya blocken blev enheter som skapade en maktbas för en revitaliserad borgerlighet. På sikt var det i blocken runt de större städerna som Moderaterna etablerade sin allt starkare politiska position från 1980-talet. Miljöpartiet har dessutom under det senaste decenniet vuxit fram som en stark kon-

kurrent till Socialdemokraterna när det gäller representationen av kommunernas intressen och Sverigedemokraternas framgångar påvisar hur de byråkratiserade blocken skapar motsättningar i traditionella socialdemokratiska miljöer.

Med kommunblocksreformen skapades en byråkratiserad lokal förvaltning som bestämmer över stora delar av den offentliga konsumtionen. Därmed har också de befarade negativa effekterna för den lokala demokratin besannats. Kommunpolitikerna hamnar snarare i beroendeställning till förvaltningen än i positionen som dess ledare. Det så kallade civila samhället, vilket fram till kommunreformen var basen för de politiska partierna, gick till stora delar förlorat genom tillväxten av en byråkratiserad förvaltning på allt fler samhällsområden.

Och därmed kommer man till en kvalifikation av Wängmars slutsatser. I frågan om kommunerna och dess ständiga reformering har det visat sig att Folkpartiet och Miljöpartiet trots allt är rätt bundna till ideal med socialistiska rötter, snarare än liberala. I de avgörande besluten 1962 och i felslagna reformförsök runt 1990 skönjde man snarare det så kallade tuschstrecket i svensk politik. Med detta begrepp beskrev man i början på 1900-talet en motsättning mellan en vänster och en höger där dåvarande liberala samlingspartiet skulle räknas till vänstern, därför att detta parti, i den egna varseblivningen, ansågs representera ett modernt synsätt som närmade sig socialdemokraternas politik.

I grunden var nämligen kommunreformen, så som den slutligen utformades, en variant på de klassiska socialistiska idealen för ett samhälle där arbetet står i centrum för intresset: storskalighet, värdekontrollerad centralstyrning, individualisering, professionalisering, byråkratisering, skapandet av en avskalad människa utan familjeband, traditioner, egendom eller utompolitiska nätverk. Kritikern skulle naturligtvis här peka mot begreppet socialliberal som en

motor för sådana idéer som ju minst av allt kan kallas liberala.

Därför bör också Wängmars studie bli ett incitament till vidare forskning, inte minst om de historiska alternativen. Hur skulle till exempel en liberal modell ha sett ut? Varför blev svaret på problemen som uppstod från 1980-talet valfrihet och privatisering inom de nya kommunerna i stället för en dekonstruktion av dessa mammutkonstruktioner, en väg som bara lett till mer slöseri med resurser och mindre demokratisk insyn? Hur kunde dåtidens statsvetare och kulturgeografer så smärtfritt producera vetenskapliga rön som motiverade att en sådan maktkoncentration skulle gynna den kommunala självstyrelsen? Och hur är det möjligt att en moderat riksdagskvinna år 2013 kan skriva en motion om en ytterligare sammanslagning till än större kommuner utan att ifrågasätta den uppgiftsfördelning som skapades med blockkommunsreformen? Vilken betydelse har det i svensk politik revitaliserade begreppet socialliberal för ett försvar av de maktintressen som skapades genom de stora kommunerna?

Lars I. Andersson

Vid tidens ände. Om stormakts-tidens vidunderliga drömvärld och en profet vid dess rand

Håkan Håkansson

MAKADAM, 2014, 568 s.

Mystiska fiskar som förebådar den stundande undergången engagerar i dagens sekulariserade Sverige inte ens kvällspresen och i än mindre grad våra universitet. Om vi däremot backar tillbaks till tidigmoderna tid så kunde en sill som fångats utanför Bohuslän väcka såväl apokalyptisk förväntan runt om i Europa som sysselsättning för tidens vetenskapsmän. Efter det att fisken fångats skickades den till universitetet i Köpenhamn där professorerna noterade att fisken bar ett antal

gätfulla inskriptioner, av vilka man åtminstone kunde utläsa bokstäverna VICIM. Vid samma tid uppmärksammades en rad märkligheter där naturen på olika sätt varnade för en stundande katastrof. Såväl regn av blod som nyfödda barn utan armar och ben gav en tydlig signal om att den kristna världen stod inför en ny tid. Kanske var det osmanerna, kanske ryssarna, eller några andra folk, som hotade att tillintetgöra kristendomen? Den gätfulla fisken förmedlade i vilket fall med sina bokstäver Kristus kommande triumf över mänsklighetens fiender med utropet *Vici* – ”Jag har segrat”.

Året är 2014 och Håkan Håkansson, docent i idé- och lärdoms historia, nomineras till Augustpriset i kategorin fackböcker. Berättelsen om den hieroglyfiska fisken som väckte sådan uppmärksamhet under sent 1500-tal är en av otaliga barocka anekdoter i denna spränglärda volym. Vilken relevans har en så omfattande bok, ett veritabelt bestiarium av märkliga händelser och personligheter, för en bredare publik i dagens Sverige? Att boken dessutom lägger fokus på en av den svenska idéhistoriens mest kryptiska personer Johan Bure (eller den latiniserade formen Johannes Bureus som han ofta benämns) torde ha väckt nyfikenhet och viss förundran när nomineringen tillkännagavs.

Om den allmänbildade allmänheten känner till Olof Rudbeck den äldre (1630–1702) och dennes götiska stormaktsförkunnelser i *Atlantica* så är hans föregångare och inspirationskälla Johan Bure (1568–1652) främst ihågkommen som antingen Sveriges första riksantikvarie och den svenska grammatikens fader, eller som en kufisk intellektuell som förlorade sig i ockulta och götiska svärmerier. Håkanssons ovärderliga bidrag till förståelsen av den här tiden är att han sätter in Johan Bure och dennes tankevärd i sin kontext. Tidigare förklaringar av Bure har gärna avfärdat hans ockulta, eller esoteriska, besatthet som ett utslag av excentricitet eller specifika psykologiska, möjliga religiösa, egenheter.

Håkansson visar hur de tankevärldar Bure rörde sig inom snarast var en del av samtidens diskurs.

Håkanssons bok måste också i sin tur sättas in i en akademisk diskurs, och det tämligen nyuppvaknade intresse för delar av vår kultur- och idéhistoria som tidigare behandlats styvmoderligt, nämligen den västerländska esoterismen. I kristna och judiska teologiska och akademiska sammanhang har sedan upplysningen arismetiska portalfigurer lyfts fram oavsett om vi talar om Thomas av Aquino eller Maimonides. Platonikerna har betraktats som i bästa fall svärmare som tränar efter världar bortom den fysiska verklighetens mödor, eller i värsta fall som proto-fascistiska elitister som eftersträvar att realisera Platons idealstat. Denna tankefigur är gammal i europeisk kultur- och idéhistoria och visar sig självfallet mest ikoniskt i Rafaels målning ”Skolan i Aten” (den här formen av dikotomi är snarare regel än undantag, eller som det sagts: Rousseau hade varit tvungen att uppfinna Voltaire om han inte funnits).

Johan Bure, som bland annat var lärare till både Gustav II Adolf och drottning Kristina, skapade ett tämligen enhetligt nyplatoniskt inspirerat system där runorna tillskrevs kosmiska egenskaper. Runorna var inte på något sätt enbart skrivtecken för kommunikation på det horisontella jordiska planet, utan tvärtom så var deras sanna inre väsen en steg upp till Gud själv. De var tecken inristade i tillvarons inneboende geometri och korresponderade, som man kan utläsa i Bures många esoteriska skrifter, med såväl planeter, talvärden, metaller enligt alkemiskt mönster, som medolika grader av själslig och intellektuell utveckling. Bure benämnde sitt system *adulruna*, ”de ädla runorna”, det vill säga de esoteriska, andliga, runorna, i kontrast till de exoteriska runor som användes som skrivtecken. Han inspirerades av i stort sett alla tillgängliga esoteriska tänkare som fanns tillgängliga att läsa oavsett om det var Plotinos, Ficino, Pico, Agrippa eller Dee.

Från den engelske hovmagikern John Dee (1527–1609) lånade han idén att skapa en universell symbol där, i Bures version, runorna i den yngre futharken ingick. Dessa runor formerade sig i tre grupper som motsvarade skapelsens grundläggande struktur. Att Burens utgick från den yngre futharken hänger samman med att man vid den tiden trodde att den var den äldsta. Ju äldre något var desto närmare befann det sig skapelsens ofördärvade ursprung. Bures lärjunge Georg Stiernhielm (1598–1672) var till och med övertygad om att Adam och Eva talade fornsvenska i lustgården. Bure jämförde sin adurluna med den judiska mystiken kabbala som på ett intrikat sätt väver samman hebreiska med esoteriska spekulationer. Även detta låg i tiden och en kristen kabbala växte fram hos Pico och den platonska akademien i Florens, via ockulta tänkare som Reuchlin och Agrippa till personer som Bure som sammanfogade sin runiska kristna kabbala med den framväxande stormakten Sveriges göticism. Ett av många uttryck för detta är att Bure menade att Fadern, Sonen och den helige Anden tillbads av nordborna i forntiden under namnen Thor, Oden och Frej.

Den platonska tanketraditionen har dock gett upphov till en rad strömningar som inte enbart refererar tillbaka till Platon såsom en historisk filosof, utan som en läromästare i en kedja av invigda i den eviga filosofin – *sophia perennis*. Många av dagens forskare som lyft fram den platonska tankeströmningen har ansett att tänkare, från Carl Gustav Jung till Karen Armstrong, har gjort forskningsfältet en björntjänst när de i perennialistisk anda pekat på eviga mänskliga förstållningar. Professor Wouter Hanegraaff vid Amsterdams Universitet har bland annat i boken *Esotericism and the Academy: Rejected Knowledge in Western Culture* (2012), pekat på vikten av att inte anlägga ett platonskt eller perennialistiskt förhållningsätt när platonska eller esoteriska tänkare ska behandlas akademiskt. I och med anläggandet av historiska perspektiv, snarare än teolo-

giska eller psykologiska, har forskningen om esoterism formligen exploderat, med otaliga avhandlingar som dykt ner i allt från tidig platonism, hermetism, alkemi, renässans-magi, teosofi till samtida uttryck såsom new age, ny-paganism och satanism. En av Håkanssons käpphästar är att betona skillnaden mellan dåtidens tankevärldar och nutidens, samtidigt som han medger att forskningen om Bure och hans värld gett honom insikter i vad det innebär att vara människa. För de läsare som i allmänhet vill orientera sig i renässansens, reformationens och den tidiga barockens idéhistoria bjuder *Vid tidens ände* en såväl faktsäckad som njutbar läsning. Att Håkansson, som skrev sin doktoravhandling om John Dee, tagit sig an vår egen hovmagiker Johan Bure ter sig högst lämpligt och ligger även rätt i tiden nu när det akademiska intresset för esoterism ökar.

Thomas Karlsson

The Age of the Vikings

Anders Winroth

PRINCETON UNIVERSITY PRESS, 2014,
304 s.

The Viking Age seems to have become a hot commodity – and not just among the public, through films, books, and TV shows. The media has picked up on this interest, reporting stories of new archaeological finds from the Viking period as front-page news (sometimes making preposterous claims or even publishing false stories, much to the dismay of archaeologists). The scholarly community has also taken note, and the study of the Viking era has moved into a new golden age, with a steady stream of publications aimed at various levels of academia and the general public in recent years. *The Age of the Vikings* is thus just one of many publications vying for both the public's interest and undergraduate attention. And with his captivating writing style, Anders Winroth's newest book is sure

to be a welcome addition for any teacher intent on getting even the most reluctant student to gain some knowledge of the Viking Age. Sadly, its more populist tone will keep some of Winroth's fellow scholars from reading or using the work, considering it not serious enough; however, this would be a shame as the book is very thorough on nearly on all topics and gives the reader insight into the most recent research, and most importantly – unlike so many other books – Winroth pays equal attention to the various parts of Scandinavia in his representation of the period.

The book begins with a vivid description of a Viking at a feast in a great hall, and the departure from the mead hall after a few pages, when Winroth turns to his historical narrative, feels fluid and not as abrupt as one would fear. The book covers a range of topics, and Winroth evokes a strong image of the Viking Age by drawing on a varied source material including literary sources such as *Beowulf*. Although some readers will notice that the use of Icelandic sagas in the narrative is scarcer than is usual for a book on this subject.

The disposition of the chapters is well thought out, and often combines aspects that would not normally be thought of as related. In particular, Chapter 4 on 'Ships and Ferries in the Afterworld', which combines the topic of the Vikings and their ships and the evolving technology that arose with the ships importance to the belief system of the day, is well written and the two topic join seamlessly. Chapter 3, too, bridges the gap between the idea that the Vikings all travelled, explored, and went on raids with the fact that most 'Vikings' stayed at home. This chapter elegantly focuses on the lives of three men, all named Rörik, one who herself stayed at home and two who emigrated and gained greatly by doing so, becoming important leaders in Russia and Frisia respectively. In part, Chapter 3 is a prime illustration of one of Winroth's main points – that the Vikings were driven by ambition rather

than bloodlust and a propensity for violence. He also argues that these successes were crucial in creating a ideological desire for wealth and accomplishments. Chapter 7, 'At Home on the Farm', appears to be the standard gender chapter (for which read women's history). Had it come immediately after Chapter 3, there would have been less of a sense of obligation about the inclusion of chapter than is now the case, coming as it does after 'From Chieftains and Kings'. Still, like the rest of the book, it is well written and does far more than merely go through the motions. This chapter is also to be commended for using some of the most recent archaeological evidence from Sweden, including DNA and skeleton analyses.

On the whole the book benefits from Winroth's more original, thematic approach rather than the typical chronological order. Taken with Winroth's ability to grip the reader with interesting stories at the beginning of each chapter, it makes for a very enjoyable read. The book in general reflects a high standard of research and writing, and the extensive use of the most recent archaeological findings is very welcome, as is the fact that Winroth treats the archaeological evidence critically, albeit with two exceptions: the silence on the important trade town of Ribe seems strange, especially given the findings of recent years; and his treatment of the 'Trelleborgs', the circular forts found in the medieval Danish kingdom, fails to note the intense controversies about their function and who built them, with Winroth limiting his remarks to stating that they were built as military fortifications, despite the fact that many archaeologists can now bring themselves to agree that these forts had multiple purposes.

Overall, Winroth's aim with the book appears to be to convince the reader that the Vikings were in fact not so different from their contemporary Continental counterparts, and he does so rather successfully. One crucial element in his argument is that

the Vikings were no more predisposed to violence than other Europeans, but rather that violence served as a means to an end, a threat by which to acquire wealth. While this is not a new or radical hypothesis of the Viking Age for the academic community, it remains so for the general public, and his presentation of this argument is the most elegant and well balanced of its kind that this reviewer has read.

The book, even though it is a scholarly work, remains such an enjoyable read that readers will find themselves carried along quickly from chapter to chapter. One can only hope that the book becomes a great bestseller and is used in a multitude of classrooms in order to alert the world to the notion that the Vikings were not the violent barbarians, going berserk and torturing the defenceless Christian population of Europe, that the popular representation of the horned-helmet, fur-wearing Viking would have us believe.

Kerstin Hundahl

Romarriket. Den romerska republiken

Eva Queckfeldt

HISTORISKA MEDIA, 2014, 272 s.

Internationellt sett finner man i dag en ständig ström av fack- och populärvetenskaplig litteratur om Romarriket. Ämnet är till synes alltid aktuellt, aldrig uttömt. På den inhemska bokmarknaden har dock utbudet främst bestått av översättningar av engelska böcker, emedan böcker av svenska författare lyst med sin frånvaro. Lejonparten av dessa böcker om antika Rom har haft slagsida mot militärhistoria och/eller den biografiska genren. Variationen lämnar med andra ord mycket att önska. Att Historiska Media har satsat på en helt nyskriven bok istället för att ta genvägen att publicera äldre litteratur har fått konsekvenser för hur den romerska historien presenteras. Detta är i sig berömvärt och

utgivningen är, mängden ”romarlitteratur” till trots, således motiverad.

Författaren, tidigare universitetslektor vid Historiska institutionen i Lund, har erfarenhet av att skriva om perioden. Hon utkom 2011 med *Medelhavsvärlden 3000 år av historia*, en lärobok som uppskattats av mina egna studenter. Att *Romarriket* inte tycks ha samma omedelbara målgrupp innebär dock ett lyft. Även om författaren undgår att själv precisera ambitionen med boken har avsteget från undervisningslitteratur gjort att Queckfeldt kunnat ta ut svängarna, men också att en hel del nyanserande aspekter av en historietradition som ibland tycks ha stelnat här kunnat diskuteras på ett befriande sätt. Roms historia har kommit att präglas av traderade föreställningar och förgivettaganden som Queckfeldt här i många fall undviker och i andra fall direkt gör upp med.

Fokus ligger, som författaren själv påpekar, på ”politik och romerska militära företag” och framställningen är både vad gäller det politiska systemet och krigshistorien klar och tydlig. Dock är det snarast det som inte omedelbart ingår i detta huvudspår som känns mest uppfriskande. Det bör till exempel särskilt lyftas fram att Queckfeldt med jämna mellanrum återkommer till frågan om kvinnorna i den romerska historien. Hon nöjer sig därmed varken med att behandla kvinnorna under en rubrik eller kapitulera inför det bistra källäget. Religion behandlas också förhållandevis ingående och än viktigare, liksom kvinnorna, integrerat i den politiska historien. I förhållande till traditionell litteratur är det inte alls så styvmoderligt som Queckfeldt själv skriver på sidan 13. Författaren tar sig även an väsentliga aspekter som traditionernas och idealens funktion i samhället liksom frågor kring synen på sexualitet och moral.

En aspekt som dock saknas är ett samlat grepp på romersk politisk kultur, ett forskningsområde som upplevt ett särskilt uppsving under de två senaste decennierna. Jag hade gärna sett att till exempel författarens

beskrivning av ämbeten och ämbetsmän övergått i en diskussion över politikens arenor, det politiska talets centrala funktion och de politiska (manliga) idealens betydelse. Ett särskilt centralt begrepp är i sammanhanget aristokratisk tävlan som motor för romersk politik under republiken. Politiskt viktiga begrepp som *mos maiorum*, *auctoritas*, *dignitas* och *ethos* hade också behövt diskussion i den kontexten.

Det hör till saken att man som forskare ofta saknar källhänvisningar eller forskningsreferenser och vetenskapliga debattlinjer i den här typen av bok. Icke desto mindre hade boken förtjänat en utförligare och återkommande redovisning av specifika källors möjligheter och begränsningar. Som det är nu dyker referenser till källor upp då och då av oklar anledning (exempelvis på sidan 121). Queckfeldt redovisar flitigt sin skepsis inför de siffror som hon ändå erbjuder – men i längden blir det förstas mer av en formalitet. Dock vill jag mena att författaren håller sådana frustrationer till ett överraskande minimum och därtill i många fall ger ett mer klarsynt intryck än flertalet av hennes internationella kollegor i genren. Två av författarens styrkor kompletterar här varandra väl, hennes berättarlusta och ifrågasättande. Författaren återger gärna den romerska historiens många välkända anekdoter, men problematiserar också vad de kan säga oss om den kultur vari de uppstod och traderades.

Huruvida boken lämpar sig som undervisningslitteratur är i sammanhanget en relevant fråga. Med tanke på dagens nedbantade kursplaner där historien börjar allt senare är det emellertid svårt att se Queckfeldt konkurrera ut sig själv med en så pass detaljerad bok, åtminstone i ämnet historia.

För den som själv forskar om den romerska historien är det lätt att bli frustrerad av populärvetenskapliga skildringar, liksom att ämnet så ofta inbjuder till verk av främst militärhistorisk natur. Eva Queckfeldt ger på många sätt en bättre bild av Romarriket än vad som är vanligt. Också

det faktum att boken behandlar specifikt republiken och inte hela den romerska historien är lyckat. Min övertygelse om att än mer kunde ha gjorts på framförallt det kulturhistoriska området skymmer inte det faktum att Eva Queckfeldts bok är ett välkommet tillskott.

Isak Hammar

Avhandlingar

Den svenska aidsepidemin.
Ankomst, bemötande,
innebörd

David Thorsén

ACTA UNIVERSITATIS UPSALIENSIS,
2013, 527 s.

2013 var ett år då framställningar av den svenska aidsepidemin hamnade i fokus, både populärkulturellt och akademiskt. Det var året då Jonas Gardells romantrilogi *Torka aldrig tårar utan handskar* just hade sålt som mest, och året då tv-serien med samma namn tilldelades utmärkelsen "Årets tv-drama" efter en tittaromröstning vid Kristallengalan. Det var också året då Ingeborg Svenssons uppmärksammade avhandling *Liket i garderoben: bögar, begravningsar och 80-talets aidsepidemi* från 2007 släpptes i en pocketutgåva. Och det var året då David Thorsén disputerade i idéhistoria vid Uppsala universitet på en avhandling om hur hiv/aids hanterades i Sverige.

Thorséns avhandling är indelad i fyra delar som följer på varandra kronologiskt. "Ankomsten" behandlar åren 1982–1985, "Reaktionen" åren 1985–1989, "Konsolideringen" åren 1989–1992 och "Avklingandet" åren 1992–1996. En fråga jag ställer mig är om inte valet av rubriker skrivna i bestämd form singular motverkar den bild Thorsén ger i avhandlingen. Vad gäller epidemisk sjukdom handlar det sällan om *en* ankomst, *en* reaktion eller *ett* avklingande. Detta gäller kanske särskilt för en sjukdom som

aids, vilken så tydligt omgärdades av skam, skuld, rädsla och makt.

Avhandlingen bidrar onekligen med fördjupad och intressant kunskap. En anledning är att Thorsén inte uteslutande studerat aids kopplat till homosexualitet, utan även hur andra så kallade riskgrupper hanterades i media och av institutioner. Det blir på så sätt tydligt att uppmärksamheten kring sjukdomen ökade markant när den ansågs hota "vanliga" människor (det vill säga heterosexuella familjer). Tankegången verkar ha varit att bögar så gott som uteslutande smittar bögar (och i vissa olyckliga fall även blödarsjuka), men att kvinnliga narkomaner utgör ett hot mot hela samhället då de prostituerar sig till män som inte vill använda kondom. Cynismen blir tydlig, och det är just i stycken som dessa, där Thorsén visar på olika förstaelser av sjukdomen, som studien är mest intressant. Det är här det verkligen blir synligt att sjukdom är mer än biologi. Det är här det med tydlighet framgår hur sjukdom skapas i och av kulturella och sociala sammanhang.

Ett bör sägas: Thorséns avhandling är omfattande. Mycket omfattande till och med. 475 sidor text (527 inklusive litteraturlista). Den som läser syfte, frågeställning och materialkapitel förstår snart att författaren behövt detta utrymme. Det är en bred ingång i ämnet som valts. Thorsén skriver att avhandlingen handlar om "vad man visste, vad man gjorde och hur man kände", och vidare att hans syfte är att studera hur sjukdomen "bemöttes och hanterades av de drabbade, av den medicinska vetenskapen, av samhällets institutioner och i den offentliga debatten". Dessutom vill han sätta in sjukdomen i "sin historiska kontext" samt "visa hur den formades av – men också omformade – sin samtid, dess värderingar, ideal och strukturer" (s. 12). Här blir tydligt att Thorsén haft för avsikt att försöka skriva en slags nationell totalhistoria, men utan la longue durée, vilket i och för sig är rimligt i och med att någon sådan svårigen står att finna vad gäller aids i Sverige. Materialet som har

använts speglar detta breda anslag: olika typer av medicinska facktidsskrifter, dagstidningar, aidsdelegationens verksamhet, offentliga tryck, intresseorganisationers publikationer, material från Socialstyrelsen, romaner, intervjuer i veckopress med mera. Jag anser att denna breda ansats och det heterogena materialet kräver en tydlig genomgång av metod, både av hur material valts ut och hur läsning och analys har gått till. Men tyvärr finner jag metodkapitlet tämligen kortfattat och själva genomförandet av studien förblir därmed höljt i dunkel. Med tanke på att avhandlingens inledande kapitel endast sträcker sig över 25 sidor borde det ha funnits rum för en utökad metoddiskussion.

Texten är som sagt omfattande, och vid läsningen frågade jag mig själv om det var möjligt att med framgång genomföra en studie av detta slag. Jag var orolig över att avhandlingen skulle vara spretig och otydlig. Men så är inte fallet. Thorsén har skrivit en sammanhållen, tydlig och välformulerad text. Det finns ett driv i texten, som jag antar dels kommer från det driv som går att återfinna i materialet, i skribenternas vilja och sökande efter mer kunskap kring sjukdomen och hur den skulle hanteras på ett samhälleligt plan. Men drivet har självklart också skapats av Thorsén själv, som bara sällan avbryter kartläggningen för kopplingar till tidigare forskning eller för teoretiska diskussioner. Detta grepp gör kanske texten mer läsvänlig, vilket är tack-samt just med tanke på omfånget, men det gör också att internationella likheter eller olikheter blir svåra att se samt att teoretiska förklaringar och annan fördjupning blir svårnådda och kräver att läsaren själv läser in sig och har tillgång till den litteratur som har använts. För den som är intresserad av hur aidsepidemin hanterades i Sverige är Thorséns avhandling dock en utmärkt empirisk studie som belyser en helhet ur vilken endast valda utsnitt tidigare har ansetts intressanta nog att dra fram i ljuset.

Matilda Svensson Chowdhury

Världar i brand. Fiktion, politik och romantik i det tidiga 1900-talets ungsocialistiska press

Emma Hilborn

AGERINGS, 2014, 352 s.

När man som historiker använder sig av ett källmaterial som i sig kan anses vara kontroversiellt blir undersökningens syfte ofta dubbelt; utöver undersökningens huvudsakliga syfte fogas också ett syfte att uppvärdera det aktuella källmaterialets betydelse för historisk forskning. Emma Hilborns avhandling har således två syften. Det huvudsakliga är att undersöka hur fiktionen kunde fungera i sekelskiftets vänster, men mer specifikt hur fiktionen fungerade i ungsocialisternas tidskrift *Brand*. Det andra syftet är att uppvärdera skönlitteraturen som källa och visa hur den kan användas för historisk forskning. Det är tyvärr inte helt lätt att få ihop en undersökning med dubbla syften, då det finns en överhängande risk att valen man gör för att svara mot det ena syftet inte nödvändigtvis är rätt för att svara mot det andra syftet.

Jag menar att Hilborns val att studera *Brands* skönlitterära delar i huvudsak frikopplat från tidningens övriga material blir motiverat bara i relation till det ena syftet. För att uppvärdera skönlitteraturen som historisk källa är det förstäligt att låta detta material vara det huvudsakliga och ensamt få stå i centrum. Problemet är att avhandlingens huvudsyfte handlar om något annat, om att förstå hur skönlitteraturen *fungerar* i en politisk rörelse. Mot bakgrund av det syftet blir Hilborns val mindre självklart. Redan i inledningen klargör Hilborn att det måste ha funnits något i fiktionen som ungsocialisterna inte ansåg att de kunde ersätta med mer konventionellt utformad agitation. Det är en intressant ingång, men som blir svår att undersöka om skönlitteraturen inte sätts i relation till den mer konventionellt

utformade agitationen i *Brand*. Istället för att förhållandet undersöks blir det alltså en förutsättning för undersökningen, men frågan är om det är befogat att utan en empirisk undersökning förutsätta det?

Man kan tänka sig flera alternativa förklaringar till att *Brand* innehöll en stor mängd skönlitterära bidrag, så som ambitionen att fylla tidningen med mycket material och att ha en tät utgivning, men också skribenternas egna litterära ambitioner. Med detta sagt tror jag att Hilborns tolkning att skönlitteraturen fyllde en funktion i den politiska rörelsen är högst rimlig, men för att ge en sådan tolkning tyngd hade jag gärna sett att den blev föremål för en närmare undersökning. Det hade varit intressant att se om de teman som Hilborn lyfter fram i *Brands* skönlitterära bidrag skiljer sig från, förstärker eller problematiserar dem som förs fram i texter med mer direkta ambitioner att säga något om den upplevda verkligheten. Det i sin tur hade kunnat ge mer tyngd åt slutsatser om skönlitteraturens specifika bidrag och funktion i *Brand* som politisk tidskrift.

Hilborn visar i sin analys förtjänstfullt hur fiktionen i *Brand* skapar olika världar där den romantiska dualismen får konstruera de två dominerande världarna – industrin och naturen. Den industriella världen beskrivs som både ett helvete på jorden och en malande Grotteklavn. Naturen, men inte landsbygden, får symbolisera den goda världen. Hilborn menar att dessa fiktiva världar kunde förmedla två olika logiker som låg till grund för världen. Industrins och naturens världar var varandras motsatser, men förutsatte också varandra. Fabrikens helvete kunde beskrivas genom kontrasten mot naturen utanför som gjorde sig påmind genom en ljusstrimma som letade sig in. Den goda världen av orörd natur kunde kontrasteras mot åsynen av en fabrikkorsten.

Man får genom väl valda citat och utförliga referat komma nära de fiktiva världar som konstruerades i *Brand*. Men ibland drar Hilborn slutsatser som jag har svårt

att hitta stöd för i undersökningen och som inte heller knyter an till avhandlingens ansats. Hilborn tycks förutsätta att skönlitteraturen alltid lyckas med sin ambition att till exempel frammana en viss känsla eller förmedla ett visst budskap. Det kan ha att göra med att hon utgår ifrån en form av litteraturvetenskaplig analys som främst har gjorts av klassiska verk, men som kanske inte nödvändigtvis går att överföra på all sorts skönlitteratur. När Hilborn menar att det inte fanns någon anledning att ifrågasätta de politiska budskapen som förmedlades genom de fiktiva världarna, då de fungerade som sin egen auktoritet, känns det illa underbyggt och inte heller som något som svarar mot avhandlingens syfte. Hur skönlitteraturen mottogs och vilket genomslag dess budskap fick är inte något som undersöks och inte heller något som behövs undersökas i relation till ansatsen.

Slutligen vilja jag föra fram min uppskattning till Hilborn för att hon lyfter fram en viktig tidning för den tidiga svenska arbetarrörelsen som än så länge hamnat i skymundan i forskningen. En undersökning av *Brand* breddar vår förståelse av en arbetarrörelse som runt förra sekelskiftet fortfarande inte hade fått någon dominerande riktning.

Lisa Ramqvist

Konfessionell krigsmakt. Predikan och bön i den svenska armén 1611–1721

David Gudmundsson

UNIVERSUS ACADEMIC PRESS, 2014,
256 s.

Att fältpräster hade en framskjuten position i den svenska armén under stormaktstiden är väl bekant. Krig och religiös föreställningsvärld var tätt sammanflätade och Guds vilja kunde användas både som motivation för kriget i sig och som en förklaring till varför ett fälttag slutade på det ena eller det andra sättet. En seger togs som intäkt

för att Gud stödde och beskyddade kriget och de egna soldaterna medan ett nederlag var ett tecken på att Gud var missbeläten och därför ville straffa folket. Men hur såg fältprästernas roll i armén egentligen ut? Och vad predikade prästerna om? Detta är vad kyrkohistorikern David Gudmundsson valt att undersöka i sin doktorsavhandling.

Gudmundsson tar spjärn mot en äldre forsknings antaganden kring hur bön och predikan såg ut i den stormaktstida armén. Bland annat menar denna att prästerna fungerade som en slags krigshetsare och att deras predikningar var kraftigt influerade av gammaltestamentliga teman där de egna krigstågen jämfördes med israeliternas. Bibeln användes således lika mycket som ett religiöst rättesnöre som en handbok i krigföring. En konsekvens av de gammaltestamentliga influenserna var att lagen fick en mer framskjuten position än evangeliet och att prästerna oftare predikade om straff än om nåd. Gudmundsson ställer sig emellertid kritisk till en sådan bild och hävdar att den konstruerats på basis av allt för få exempel, hämtade framför allt från hov- och fältpredikanterna Johannes Rudbeckius och Johannes Botvidis tryckta predikningar från 1600-talets början.

Genom att helt enkelt bredda urvalet till fler präster från hela stormaktstiden och även inkludera otryckt material lyckas Gudmundsson nyansera bilden av fältpredikningarna och visa att de i själva verket inte skiljde sig särskilt mycket från de civila predikningarna från samma tid. En fältpredikan var varken mer krigisk, mer gammaltestamentligt influerad eller mer fokuserad på lag än en vanlig predikan som hölls i kyrkan hemma i byn. Krigiska inslag var nedtonade och de man för tillfället bekämpade utmålades inte som någon ond, hänsynslös fiende. Prästens roll, menar Gudmundsson, var snarare att upprätthålla ett religiöst vardagsliv än att hetsa till krig och aggressivitet.

Teoretiskt anknyter Gudmundsson till Thomas Kaufmanns begrepp ”konfessionskultur”. Enligt Kaufmann bör till exempel

luthersk ortodoxi och pietism inte betraktas som skilda konkurrerande strömningar, utan snarare som olika uttryck för samma sak: en luthersk identitet eller en luthersk konfessionskultur. Genom detta val av perspektiv blir Gudmundssons tolkningar av fältprästernas predikningar och val av böner både spännande och dynamiska. Men undersökningen sträcker sig en bra bit utanför själva predikningarnas utformning då de också ses som uttryck för identitet och självbild. Vad innebar det att vara lutheran och/eller att vara svensk? Hur ställde man sig till en fiende med en annan konfession och ibland rentav en annan religion? Detta är frågor som avhandlingen söker svar på. Gudmundsson försöker dessutom även komma åt prästernas arbetsvillkor och vardag och därutöver också säga något om hur den vanliga soldaten kunde tänkas ha mottagit predikningarna.

Att Gudmundsson bedrivit intressant och värdefull forskning råder det inga tvivel om. Hos svenska historiker är religion och religionens betydelse för människors liv ibland något av en blind fläck. Sällan vägs religiösa föreställningar in annat än i svepande, oprecisa termer. Därmed är det också lätt hänt att enstaka omdömen om tidens religionsutövning fastnar som vore de allmänna sanningar, vilket den äldre forskningens uppfattningar om den tidigmoderna fältpredikan är ett tydligt exempel på. I denna avhandling får de religiösa föreställningarna både djup, bredd och sammanhang som mycket berikar förståelsen av den tidigmoderna krigsmakten.

Det finns dock några problem som mestadels har med avgränsningar och precision att göra. En mindre betydelsefull anmärkning är att avgränsningen till armén aldrig motiveras ordentligt och att flottan utesluts på ett slentrianmässigt sätt, utan någon särskilt övertygande förklaring. Ett lite större problem är att ambitionen att säga något om fältprästernas villkor och den situation predikan hölls i ibland leder utanför undersökningens centrum. Detta gäller särskilt när den enskilda soldatens

mentalitet och religiositet diskuteras. Gudmundsson argumenterar bestämt för att soldaternas föreställningsvärld formades av de religiöst grundande tankarna om treståndsläran. Detta är emellertid något som källmaterialet strängt taget faktiskt inte kan säga något om och författaren underskattar enligt min mening de underlydandes förmåga att skapa föreställningsvärldar bortanför överhetens kontroll.

Det finns skäl att vara mycket försiktig med att läsa in för mycket av överhetens önskemål i de underordnades egna tankar, åsikter och värderingar. Även begreppen identitet och självbild blir problematiska när undersökningens fokus trots allt ligger på olika former av religiös text och inte i första hand på människors beteenden. Gudmundsson gör till exempel inte helt klart vems självbild som egentligen avses i diskussionen kring luthersk och svensk identitet. Är det prästernas? Officerarnas? Soldaternas? Alla tillsammans? Att Gudmundsson i avhandlingen trots en uttalad vilja att lyfta in Maria Sjöbergs diskussion kring den "civila" närvaron i den tidigmoderna krigsmakten, oftare betraktar armén som en homogen enhet än som den stora blandning människor den faktiskt var, grumlar diskussionen om identitet och självbild ytterligare. Försöken att lyfta in närvaron av till exempel kvinnor och barn får ingen egentlig konsekvens för den övergripande analysen. De betraktas som ett bihang till armén, snarare än som en del av den. Ovan nämnda synpunkter förtar dock inte på något sätt att denna avhandling är ett välskrivet och viktigt bidrag både till kyrkohistorisk och militärhistorisk forskning. I synnerhet öppnar den upp för nya perspektiv och nya intressanta diskussioner kring kopplingar mellan religiös föreställningsvärld och krigets villkor och ger dessutom en ökad förståelse för fältlivets vardag.

AnnaSara Hammar

Kunskapens händer:
Kunskapstraditioner,
maskulinitet och förändring i
Lesjöfors 1940–2010

Ramona Ivener

KARLSTAD UNIVERSITY STUDIES,
2014, 256 s.

Ivener inleder sin avhandling med att konstatera att vi lever i ett samhälle där "de språkliga markörerna" ger en bild av arbetslivet som föränderligt och där utbildning är en förutsättning för tillväxt och sysselsättning. Det ställer krav på att vi ständigt utbildar oss – att vi deltar i det livslånga lärandet. Utifrån en sådan verklighetsbeskrivning väcks frågan varför inte alla fortsätter i utbildningshierarkin. Det är särskilt en grupp som har varit svår att rekrytera till vuxenutbildning och högre utbildning nämligen män från arbetarklassen, framförallt dem som är bosatta utanför storstadsregionerna. Och det är just dessa män som står i fokus i Iveners avhandling. Närmare bestämt män som levit i Lesjöfors under åren 1940–2010.

Ivenerns forskningsfält är långtifrån nytt. Framförallt har pedagogiska forskare ägnat stor möda åt att utvärdera varför män från arbetarklassen är så obenägna att delta i utbildning. Det har varit svårt att ställa frågan utan att samtidigt vara normativ och att definiera obenägenheten att delta i utbildning som ett individuellt problem. Orsakerna har däremot sällan spårats till brister i utbildningen eller ännu mindre har villkoren i det samhälle som individerna lever i problematiserats. Därför är Ivenerns avhandling ett välkommet tillskott som vidgar förståelsen för dessa mäns förhållningssätt till utbildning.

Syftet är att med fokus på maskulinitet undersöka vilken roll som lokala kunskapstraditioner spelat för valet av utbildning. Förutom kunskapstraditioner och maskulinitet är samhällsförändring ett bärande begrepp som leder oss genom avhandlingen. Att Lesjöfors blir intres-

sant i sammanhanget motiveras med den omvandling, eller samhällsförändring, som orten genomgått under den studerade tidsperioden.

Fram till 1970 blomstrade Lesjöfors med 915 arbetare på orten vilket ska jämföras med de 80–90 som arbetar där i dag. Under åren 1965–1980 gick 20 000 arbetstillfällen förlorade i Bergslagen. Industrisamhället Lesjöfors var i huvudsak männens värld. När arbetslösheten steg kom idrotten att utgöra en möjlighet att inte falla ner i ett "omanlighetssammanhang", skriver Ivener. Idrottsföreningen fick då ersätta arbetet där kroppsstyrka, manlig grupptillhörighet och vänskap kunde utvecklas.

Skillnaderna mellan könen slår även igenom när det gäller deltagandet i vuxenutbildningen där 90-talets utbud av kurser i matematik, oljeeldning, gaffeltruckkörning och snickeri samt utbildning av lagförman är de utbildningar som domineras av män. Men för övrigt har männen, trots hög arbetslöshet, varit svåra att rekrytera till utbildning. Ivener betonar att utbildningssynen hos männen inte bottenar i ett ointresse att lära. Men istället för utbildning är det snarare livserfarenheten som lyfts fram som betydelsefull.

Att inte delta i utbildning handlar inte heller om att förneka betydelsen av teoretisk kunskap. Åke, en av Ivenerns intervjupersoner, beskriver det som att "De som använder händerna får lov att använda huvudet. Men de som använder huvudet vet inte vad händerna är för något". Att det också finns en vetgirighet och upptäckarglädje bland männen är kanske Arvid, en annan av Ivenerns intervjupersoner, det tydligaste exemplet på. Han berättar att han byggt en tv, bland annat av röret från hatthyllan och några sladdar.

I Ivenerns avhandling målas det upp ett "vi" och ett "de". Framförallt finns en central klassaspekt. Den kommer inte minst fram i skötsamhetsidealet hos de äldre männen som beskriver hur "högdjuren" eller "de fina herrarna super och betar sig". Det handlar även om hur "herrarna" förstörde de eko-

nomiska förutsättningarna för kommunen när ”de” sålde kommunens tillgångar i form av skog och mark. En annan av männen beskriver ”räknenissarna” som kom och som aldrig var nöjda att förtjänsten var tillräckligt stor. ”Vi” handlar däremot även om vi på orten och då omfattas även ledningen. Men det förutsätter att de gjort något som gagnar orten. För en viktig aspekt som är värd att lyfta fram är männens kärlek till bygden och till naturen.

En närmast omöjlig uppgift beskrivs där man på kommunal nivå ska följa den nationella utvecklingen och de krav som ställs där. Propäerna ska realiseras i en kontext med andra kunskapstraditioner, verklighetsbeskrivningar och helt andra framtidsdrömmar. Det råder en bristande respekt för kommunala och framförallt nationella satsningar eftersom dessa bottnar i en oförståelse för hur saker bör skötas i det lokala samhället. En annan intressant aspekt som lyfts fram under intervjuerna med männen är viljan att gå sin egen väg, att inte låta sig styras. De välvilliga satsningar som paketeras på central nivå framstår då som dömda att misslyckas.

Det framkommer ett politikerförakt bland männen. Det motiveras med att det inte längre finns någon ledande politiker med arbetarklassbakgrund. Och de politiska företrädarna förnekar dessutom landsbygdens problematik. Iveners beskriver även det politiska läget. I Rämmens valdistrikt har socialdemokraterna haft ett starkt fäste med kulmen 1980 med nästan 81% av rösterna. Fram till 2010 sjönk siffran, men var med nästan 63% fortfarande betydligt över riksgenomsnittet. Vid 2014 års val, som av naturliga skäl inte finns presenterat i avhandlingen, kan vi se en viss förändring. Moderaternas röstetal har halverats och kommer knapp över fyraprocentspärren. Socialdemokraterna har förlorat fem procentenheter och de stora vinnarna är Sverigedemokraterna som fick 24,8 procent av rösterna. Det här gör också avhandlingen till en viktig berättelse om den samtid vi lever i.

I ett avseende skiljer sig inte männens

utbildningssyn från dagens retorik. Lärande och utbildning kan vara motiverat om det resulterar i ett arbete och en inkomst. I dag handlar det om att utbildning ska göra den enskilde anställningsbar. Men istället för den individualisering som bygger på den enskildes utveckling och att ständigt förbättra det egna cv:t beskriver en av de intervjuade männen det som ett problem att bli ”elitistisk”. Bland de intervjuade männen i Lesjöfors betonas kollektivet före individen.

Iveners ställer den högst relevanta frågan huruvida formell utbildning verkligen är lösningen på de utvecklingsproblem som perifera regioner tvingas möta. Hon ställer sig också frågan om satsningar för att öka andelen högskoleutbildade i ett område som Lesjöfors är den rätta vägen. Frågorna är i högsta grad relevanta och viktiga. Iveners avhandling skulle kunna vara ett avstamp för en sådan diskussion.

Margareta Carlén

Kulturpolitik. Formeringen av en modern kategori

My Kloockar Linder

ACTA UNIVERSITATIS UPSALIENSIS,
2014, 189 s.

I sin avhandling tar My Kloockar Linder ett historiskt grepp på kulturpolitikens formering i Sverige under 1900-talet. Hon intresserar sig särskilt för uppkomsten av ett modernt kulturpolitikbegrepp och kontrasterar detta mot den innebörd som begreppet hade i början av 1900-talet. Från beskrivningar av första världskriget som ”den stora kulturpolitiska kamp, som nu går så bittert genom världen” till att med kulturpolitik avse stöd till konstarter och en perifer politisk angelägenhet är steget långt.

Den begreppshistoriska förändringen studeras genom tre delstudier. Den första utgörs av en språkhistorisk studie kring hur ordet kulturpolitik användes från sent 1800-tal till 1950-tal. Den andra delstudien

undersöker kulturpolitikens "vetenskapliggörande" under 1960-talet då mätande av bland annat kulturdeltagande påbörjades. Delstudie tre studerar riksdagens och 1972-års kulturutredningens arbete med att politiskt och administrativt avgränsa kulturpolitikbegreppet åren kring 1970.

Det är den historiska formeringen av kulturpolitik som begrepp, vilket inte tidigare uppmärksammats, som här står i fokus. Enligt författaren har tidigare kulturpolitisk forskning utgått från ett statiskt och oproblematiserat kulturpolitikbegrepp vilket lett till att begreppets historiska förändring har negligerats. Författarens bidrag blir att studera "den historiska process i vilken kategorin kulturpolitik etableras i den form som kom till uttryck i 1972 års betänkande och 1974 års proposition." Författaren nöjer sig således inte bara med att beskriva hur begreppet kulturpolitik karakteriserats under 1900-talet. Hon vill även förklara och skapa förståelse för de processer som ligger bakom samt vilka implikationer detta får för kulturpolitiken.

Hur väl lyckas då författaren med sina målsättningar? Genom sina detaljerade djupdykningar i det utvalda källmaterialet beskriver författaren hur kulturpolitikbegreppet tolkats under 1900-talet i skilda sammanhang och miljöer. Här ligger avhandlingens styrka och den tillför innehållsrik och intressant kunskap som bidrar till en djupare förståelse av riksdagsdebatterna om kulturpolitik under 1960-talet, 1972 års kulturpolitiska utrednings inre arbete och debatten om forskningens roll i kulturpolitiken under 1960-talet.

Men, och här är ett stort MEN, författaren nöjer sig dock inte endast med att beskriva och diskutera hur begreppet eller kategorin kulturpolitik definierats och tolkats i olika tidsskeden och i skilda institutionella rum. Ambitionen är även att förklara hur och på vilket sätt formeringen genom olika processer gått till och hur det påverkat utfallet av hur kulturbegreppet tolkats; här ligger avhandlingens stora svagheter.

En svaghet är avsaknad av utvecklade

vetenskapliga problemställningar, teoriram och begreppsdiskussion om bland annat kulturpolitik, politik och förvaltning. Det saknas en diskussion eller problematisering, dels kring vad det är som ska förklaras, eller det som inom samhällsvetenskapen kallas beroende variabel, dels om vilka faktorer som kan tänkas vara förklaringar, eller oberoende variabler, till förändringen av hur kulturpolitikbegreppet formerats. Vad avses egentligen med kulturpolitik? Det är svårt att klarlägga om författaren avser prioriteringar kring vilka verksamheter som ska ingå i det kulturpolitiska området, ekonomiska prioriteringar, eller hur organisationen av kulturpolitiken har förändrats. Det är således svårt att identifiera vad som ska förklaras. Ett talande exempel är att skillnad mellan politik och förvaltning inte problematiseras i någon större utsträckning. Tidigare studier om politik i allmänhet och kulturpolitik i synnerhet har påvisat att förvaltningens roll i kulturpolitiken i högsta grad kan betraktas som kulturpolitik, det är implementationsledet som har det största inflytandet över utfallet inom detta politikområde.

Författarens syfte är även att studera hur kategorin kulturpolitik kom till uttryck i 1974 års kulturpolitiska proposition. Studiens empiriska del avslutas dock i och med 1972 års kulturutredningens inre arbete, inte dess betänkande eller 1974 års proposition. Att inte studera utredningens betänkande, remisserna som följde, propositionen och efterföljande riksdagsdebatt och ändå ha som målsättning att förklara kategorin kulturpolitik som kom till uttryck 1974 är för mig en stor gåta. Det saknas således en diskussion om urval av kulturpolitiska debatter i historiskt perspektiv och en källkritisk problematisering av det empiriska materialet. Vargför väljer Klockar Linder att inte studera propositioner och remisser, och hur argumenterar hon för att det valda empiriska materialet är det mest relevanta för att få svar på avhandlingens frågeställningar? Här kunde en starkare

argumentering hjälpa till att få bukt med de oklarheter som läsaren möter.

Ett annat problem som har sin grund i teoretiska och metodologiska brister är att de tre skilda studierna inte hänger ihop genom en gemensam referensram eller problematisering. Det leder till att författaren inte kan driva hem tesen om den historiska process som begreppet genomgått. Avhandlingens form kan därvidlag mer karakteriseras som en sammanläggningsavhandling och inte en monografi, men utan en kapp som håller ihop helheten.

Sammanfattningsvis är dock avhandlingen, trots kritiken, välskriven och ambitiös. Författaren har lagt ned ett omfattande arbete både i att beskriva och analysera det empiriska materialet. Att läsa avhandlingen ger en fördjupad förståelse av hur och på vilket sätt dåtidens politiker, byråkrater och forskare resonerade kring kulturpolitik som fenomen. Avhandlingen hade emellertid vunnit på att i än högre utsträckning renodla dessa idéhistoriska ambitioner och avstått från de mer "kausala" ambitionerna. För att driva hem dessa ambitioner borde författaren ha använt sig av andra teoretiska och metodologiska grepp.

Roger Blomgren

Antologier

Science, Geopolitics and Culture in the Polar region: Norden Beyond Borders

Sverker Sörlin (red.)

ASHGATE, 2013, 443 s..

This book is the second in a series of five volumes on the 'Nordic experience', coordinated by the Centre for East European and Baltic Studies at Södertörn University in Stockholm. Being part of a larger project, the book is intended to provide empirical content and theory to serve the overall purpose of the series as well as

the specific characteristics of the specific subject addressed in the book. Jonas Harvard, the general editor, states that the purpose of the series is to present the distinct characteristics of the Nordic region in various contexts.

The editor of this volume, Sverker Sörlin, describes its focus as the formation of the 'Arctic Norden' as a composite of science, diplomacy, and policy (especially in the cold-war context). Here, the concept of the 'Arctic Norden' is defined as a social construct – as a human and state behavioural characteristic – of *Norden Beyond Borders* in the Arctic.

To define a behavioural characteristic by using geographical terms is confusing. Sörlin himself seems to agree: 'if the entire volume were to be summarized in a single sentence the shortest possible candidate would be this: "The Nordic nations are part of the Arctic, and the Arctic is part of the Nordic region"' (p. 16). Here, he is referring to geography – to overlapping territories. This interpretation is borne out by Sörlin's statement that four million people live in the Arctic. By using this figure, the Arctic Circle is chosen as the southern boundary of the Arctic, in effect cutting Nordic region in two, with one half (the Arctic Norden aka the Nordic Arctic) located north of the parallel and the other half (the non-Arctic Norden) to the south. Thus, the core analytical concept to be applied in all the essays seems to be burdened with some uncertainty as to its proper meaning. Is it a social construct, as stated? A territorial entity, as indicated? Or is it a mix of both, as the ambiguities suggest?

The volume comprises fourteen essays produced by sixteen highly competent authors, arranged in four sections. The first section discusses the geopolitics of the Nordic countries in the Arctic and Antarctic; Russia and the Nordic nations are the topic of the second section; the third deals with Greenland and the ambiguities of sovereignty; and culture, ideas

and institutions are addressed in the last section. In general, the individual essays are of a high academic standard and well researched. They are based on a solid empirical foundations, drawing on secondary literature of noted quality as well as first-hand primary sources. As individual contributions, judged on their own merits, the essays provide valuable insights into the international discourse that pertains in their respective subject areas. However, the ambition to make the volume into a unified whole by applying the concept of the Arctic Norden is only partly realized. This is partly due to the broad and inconsistent selection of topics addressed, and partly due to the uncertainties of the meaning of the unifying concept.

A few examples will suffice. The focus of the book may be the Nordic region and the Arctic, yet it includes three essays (chapters 4, 10, and to some extent 3) that deal with non-Arctic areas such as the Antarctic and South Georgia in the South Atlantic or with non-Arctic states such as South Africa, Argentina, and the UK. These essays might have served a useful purpose in the book if they had been used to compare the social construct of the Arctic Norden with the conduct of other nationalities in other parts of the world. Instead, the essays follow their own agenda, with no clear function in relation to the overall objective of the book, or indeed the series. The selection of topics seems random, and some are not sufficient to the needs of the book.

Jessica M. Shadian, in her well-written analysis of the redefinition of the boundaries of the Nordic Region, states that 'the Sami have their own sub-state histories in addition to a collective national history that extends through northern Sweden, Finland, Norway and the Kola Peninsula in Russia, where they live today. Since the 1970s the Sami and the Inuit have become major players in redefining the Arctic – for the Sami in particular – in the making of a Nordic Arctic' (p. 273). The reference here is to Sápmi, a geographical transnational

territory north of the Arctic Circle that constitutes the homeland of the Sami people. Within this 'sub-state' there is of course a socio-cultural construct that extends beyond the borders of four nation-states. As such, it provides a distinct profile of Norden beyond physical borders – a social construct. At the same time, the focus is on the geographical areas of a people living on the territories of sovereign states. As such, the analysis is territorial in orientation.

Sörlin in his essay discusses the role of the Swedish scientist and diplomat Hans Wilhelmsson Ahlmann and his quest for a Nordic Region beyond borders – for a social construct visible to inhabitants and outsiders alike. The essay provides new and important knowledge about this brilliant man. And it is true that Ahlmann and the Nordic colleagues he collaborated with – Harald Ulrik Sverdrup, John Giæver, Axel Hamberg, Vilhelm Bjerknes, and the like – did indeed make up a fairly well-connected and influential group of scientists, all of whom had a certain taste for things Nordic. However, the impact and effect of their Nordic agenda was time-dependent and gave limited results. In retrospect, Sörlin admits that their efforts may even seem somewhat 'peculiar, irrelevant, [and] a bit over the top, ... [but] still at the time it was not that far-fetched. And it was part of a pattern of Nordic ambitions to find unifying connections in a world where strong forces were tearing the Nordic countries apart' (p. 49). Ahlmann and his Nordic compatriots certainly tried to counteract the forces of international politics, but their victories were few: the Nordic countries were divided in their security and economic policies, and this in a period in which they were supposed to have had the greatest success. This, too, is evident to Sörlin, who notes that 'Iceland, Sweden and Finland never quite made [the] transformation from northern nations to Arctic states. Despite their membership of the Arctic Council, they still do not regard themselves as particularly "polar",

although some change may be underway, as even Sweden presented an Arctic policy in May 2011' (p. 16).

The concept of the Norden Arctic as a composite of science, diplomacy, and policy never took a firm and lasting hold on the shaping of a distinct Nordic profile in the Arctic. What the volume documents are the efforts to become more Nordic in behaviour, with a profile that in some periods may have been somewhat more visible than in others. It would seem the organizing concept of the book does not meet its high ambitions. That said, the fourteen essays share a quality that still makes the volume required reading for anyone with an interest in the efforts of the Nordic countries in polar science and geopolitics.

Willy Østreg

Reaching a State of Hope:
Refugees, Immigrants and the
Swedish Welfare State,
1930–2000

Mikael Byström & Pär Frohnert
(red.)

NORDIC ACADEMIC PRESS, 2013, 368 s.

The challenging aim of this book's sixteen contributors is to explain twentieth-century Swedish immigration and immigrant history to an international audience. In this, the anthology broadly succeeds. As in the year of publication, the topic is still frequently headline news in Sweden, which makes this book even more valuable to non-Swedish researchers and policymakers. What will they discover?

The editors have structured the content into four chronological sections and added a fifth to provide an international perspective and conclusions. They have also helpfully prefaced each section with a summarised introduction which assists the reader to maintain an overall view of immigration issues during each period,

while the contributors' more detailed essays delve into policy and implementation by the authorities.

As to content, Frank Caestecker notes that 'the contributors ... have opted for a socio-political focus', as opposed to a cultural analysis of immigration. Perhaps this would be better expressed in reverse as politico-social focus, because the weight of the contributions rests on political and administrative analyses of immigration rather than the social impact both for immigrants and for Sweden. It was the anticipated political, social, and economic advantages and disadvantages for Sweden (rather than the immigrants) which concerned the policymakers and administrators. Yet when Christina Johansson discusses the nature of the Western nation-state concept, she explains that the state is not only an administrative unit to be controlled politically and economically, it also carries an 'ethnic and cultural superstructure'. The contributors' essays lie within these four parameters, with the last two taking a subordinate role.

Policy and control dominates the immigration history of a country that began the last century as a mainly racially and culturally homogenous nation, while by 2008 fully 1.3 million or 14 per cent of the population were born outside Sweden. Fear of 'the other' is a recurring theme in the first part of the last century, from Russian knife-grinders before 1914 to Jews before 1942. It took the shock of the deportation of Norwegian Jews to Auschwitz to change public and official attitudes to Jewish refugees from Nazi oppression. They had mainly been denied asylum throughout Europe and the Americas, and Sweden was no exception as Klas Åmark and Karin Kvist Geverts make clear. In a fascinating essay, Pontus Rudberg explores the complicating factor of the Jewish community's own apparent ambivalence towards the asylum seekers and its effect on policy, while Paul Levine reminds us that the well-connected Raoul Wallenberg, the much-lauded saviour of

Hungarian Jews, was himself representative of a general Swedish indifference to Jewish persecution before 1944.

Prior to 1945, the 'other', an apparently silent factor in the policymakers' range of considerations, was represented by Jews. But after the war, an increasingly multi-ethnic stream of immigrants and refugees arrived in Sweden in response to domestic labour demand and overseas tyranny. They were not always welcome. Attila Lajos describes the arrival of 500 Hungarian workers and their families in 1947, noting that 'After 52 years in Sweden, these people were ... still segregated.' Johan Svanberg outlines the clash between post-war Estonian refugees and a trades union in a small industrial town in south-east Sweden with the Estonians being stereotyped as 'Balts-as-Nazis'. Also, Cecilia Notini Burch's analysis of the Alien Commission's processes during the cold war shows that the authorities effectively linked refugees' ethnicity to their status as security risks. Nordic immigrants were regarded quite differently and more favourably simply because of their origin.

Although the economic impact of immigration and refugees was a significant consideration for the authorities in the 1930s and 1940s, in particular the thorny question of the cost of supporting destitute incomers, it was business and trades union attitudes that increasingly dominated thinking after 1945. The significant role in policy and practice accorded to the labour movement is clearly identified by Pär Frohnert, Jesper Johansson, and Zeci Yalcin, and the unions expected the immigrants to adapt – with support – 'into the Swedish way of doing things'. The result, as Christina Johansson notes, was that for about twenty years until 1967 'immigration was almost free', but then social and economic factors began to bear on that freedom. Ethnic 'otherness' emerged from the shadows as a factor in concerns about immigrant adaptation and equality with Swedish workers. After 1972, workers were restricted and refugees

increasingly formed the main intake of migrants. By 1989, even these numbers were seen as a 'crisis' problem to be restricted, and asylum seekers were made subject to the UN criteria for refugee status. In the 1990s, voluntary repatriation emerged as a policy option. The immigrant problem was then defined as a threat to 'welfare and integration policy objectives'.

Finally, to provide relativity, Louise London looks at Britain's refugee policy 1933–48, Georg Kreis assesses the continuity of refugee policy in Switzerland pre- and post-1945, while Frank Caestecker concludes with a generous evaluation of Sweden's record. Caestecker asserts in the context of cultural diversity that Sweden 'had no post-colonial immigration'. However, many Finns might disagree.

This is a pioneering volume of essays that is essential for students and researchers seeking an overall view of immigration policy and practice in Sweden in the last century. The careful examination of changing administrative procedures and processes as well as policy considerations is invaluable as a secondary source.

What may disappoint some is the implication in the title that the hopes of immigrants and refugees are examined. The details of policy and administration seem disconnected from the realities of life in the late twentieth-century immigrant ghettos in Rinkeby, Rosengård, and Hisingen. Although the challenges for Hungarians and Estonians in the 1940s are examined, the reader will get little insight into more recent immigrants' experiences of living in the 'State of Hope', and a companion volume assessing these would complement this book. In the meantime, for example, Alexandra Pascalidou's 2009 memoir *Bortom mammas gata* ('Beyond Mama's street') and Mika Ronkainen's 2012 film *Laulu Koti-Ikävästä* (Finnish blood Swedish heart) provide excellent personal insights from Greek and Finnish immigrant viewpoints.

John Gilmour

Making Cultural History. New Perspectives on Western Heritage

Anna Källén (red.)

NORDIC ACADEMIC PRESS, 2013, 208 s.

Kulturhistoria är, som Anders Ekström påpekat, egentligen inte någon passande beteckning för den mångfald av perspektiv som ryms inom dess vida ramar. En av anledningarna är att kulturhistoria har kommit att få olika betydelser inom olika akademiska discipliner. Inom ämnet historia betyder begreppet något annat än inom arkeologi och idéhistoria. De skilda utvecklingslinjerna har präglats av att de utgjort reaktioner mot det som upplevts som just det egna ämnets ingrodda föreställningar och förgivettaganden. Ytterligare ett problem i sammanhanget är att begreppet kulturhistoria leder tanken till kultur i den bemärkelse som det ges i dagligt tal det vill säga som kulturella uttryck som dans, teater, skönlitteratur, film och opera. Den som undervisat på en kurs i kulturhistoria vet att studenter ofta kommer med just sådana förväntningar. Men snarare än att vilja studera en jämte *politisk, ekonomisk* eller *social* parallellt löpande kulturhistoria, bottenar kulturhistoriska undersökningar i dag snarare i sina kritiska perspektiv och frågor, fullt möjliga och nödvändiga att applicera på vilka historiska skeenden och material som helst.

Att det råder både viss begreppsförvirring och en upplevd stagnation i synen på kulturhistoria (en åsikt som jag delar) kan sägas utgöra utgångspunkterna för antologin *Making cultural history: New perspectives on Western heritage* som under Anna Källéns redaktörskap samlar texter från 17 yngre forskare inom ramen för FoKult (Forskarskolan i kulturhistoriska studier). Istället för att erbjuda en förnyad diskussion eller försök att nagla fast en undflyende definition välkomnas i antologin begreppets "slipperiness". Vad kulturhistoria är för något klarnar först när

den görs, påpekas det i inledningskapitlet, därav bokens titel. Fokus ligger i linje med detta på nya och utmanande perspektiv. Angreppssättet som sådant är nog klokt, även om det tenderar att ge kulturhistoria en plats bredvid och utanför de individuella ämnenas huvudfäror – något som kan och bör diskuteras.

Det är också en spännande samling av ämnen och perspektiv som utifrån en rad teman behandlas i denna antologi. Att det är just utgångspunkterna, snarare än forskningsämne och material som utmärker kulturhistoriska undersökningar visas av att antologin rymmer undersökningar av forskningspolitik, utgrävningar, monument och utställningar jämte analyser av tragedi, isländska sagor och television samt behandlar Ovidius och William Blake bredvid Google Maps och den svenska gruvstrejken 1969–1970. Några ytterligare exempel kan illustrera både den kulturhistoriska spännvidden och några kulturhistoriska kännetecken. Ett bidrag av Elin Engström analyserar maskulinitet i förhållande till den arkeologiska utgrävningen vid Eketorp på Öland. Johan Linder utgår ifrån statsvandringar i Stockholm baserade på Stieg Larssons Millenniumböcker för att undersöka hur guidningarna förmedlar böckernas sociala budskap. Elisabeth Niklasson analyserar EU som bidragsgivare till arkeologiska projekt och hur finansärer kan interagera med forskning (och vice versa). Tove Thorslund diskuterar vidare hur svensk public service under sin mest inflytelserika fas influerades av amerikansk television, trots kritiken mot just denna form av kommersiell tv. Detta axplock kompletteras av en lång rad intressanta texter som alla på något sätt hakar i en kulturhistorisk tradition. Här återfinns såväl teoridrivna texter som Robin Wahlsten Böckermans bidrag om *textus* och *rhizome* som mer empiriska bidrag.

Antologin tillhandahåller genom sina individuella texter således både en rad perspektiv och frågeställningar, liksom visar på den potential, inte minst tvärveten-

skapligt som finns inom kulturhistoria. Den är därav iderik och inspirerande. Det följer av antologins anslag att akademiska ideal och stilar varierar de korta texterna emellan.

Att inledningstextens författare avstår att föra diskussionen om kulturhistoria är förståeligt, men också synd. Med en sådan spännvidd i ämnen, epoker, utgångspunkter och material hade man haft förutsättningarna att mera ingående diskutera de gemensamma nämnarna för det vi idag precist kallar kulturhistoria.

Isak Hammar

Det förflutna i framtidens stad.
Tankar om kulturarv, konsumtion och hållbar utveckling

Krister Olsson & Daniel Nilsson (red.)

NORDIC ACADEMIC PRESS, 2014, 205 s.

Staden är en arena för nutidens förhoppningar, värden och drömmar. Sedan den moderna stadens framväxt med samhällsplanerande institutioner har staden, och bilder av denna, närmast kunnat betecknas som utopier. Men staden har också arv, erfarenheter och historia. Det är bland annat detta temporala samspel som antologiförfattarna ämnar undersöka, och detta samspel är från ett historievetenskapligt perspektiv antologins mest intressanta bidrag. Boken riktar sig annars uttryckligen bort från akademien mot tjänstemän och beslutsfattare. Antologin består av 13 empiriska kapitel indelade i fyra tematiska delar. Med anledning av det stora antal artiklar kommer endast ett fåtal diskuteras.

I undertiteln finns tre begrepp: kulturarv, konsumtion och hållbar stadsutveckling. Av dessa är det framförallt begreppen kulturarv och konsumtion som läsaren ges nya perspektiv på. Hållbar stadsutveckling definieras men undersöks inte kritiskt i någon större omfattning vilket kan ha sin förklaring i att detta begrepp så tydligt präglar dagens planeringspro-

cess. I de fall där hållbarhet analyseras är det främst ur ett socialt perspektiv. Den centrala ingången i projektet är att staden har gått ”från produktionscentrum till centrum för konsumtion” och i detta spelar karaktären på konsumtion och kulturarv en central roll. Författarna, vilka kommer från olika discipliner, utforskar med en mängd perspektiv allt från rörelse och resonans i det urbana rummet till Maya-rikets urbana planering. Allt för att finna nya vägar till framtidens städer.

Antologin samlar 13 bidrag på mindre än 200 sidor. Detta ger med nödvändighet ett splittrat intryck. Att författarna kommer från flera olika discipliner förstärker detta vilket kanske hade kunnat avhjälpas med något hårdare redaktionell styrning eller tydligare tematik. Flera av artiklarna bjuder på spännande perspektiv, men många bidrag hade dock tjänat på några sidor till för en djupare analys. Till viss del kan det bristande analysdjupet förklaras av den utåtriktade ambitionen. Några av bidragen har dessutom ett något oklart förhållande till bokens syfte och målgrupp. Jag finner särskilt Torbjörn Lundqvists bidrag, kapitel 12, problematiskt. Detta rör analysbegreppet ”Scenariometodik” vilket kan förklaras som en form av utopiskt och dystopiskt tänkande i stadsplaneringen. I bästa fall verkar en sådan metodik, utifrån Lundqvists bidrag, befästa naiva framtidsscenarioer och i värsta, att de pessimistiska bilderna förstärker negativa bilder av resurssvaga grupper, som förortsbor eller invandrare. Men det finns också flera spännande bidrag för både samhällsplanerare och historiker att se närmare på.

Bland de mer intressanta bör nämnas Mattias Kärrholms diskussion om hur städer planeras med bristande hänsyn till stadens rytm. Exemplet som han utgår från är Kunskapsstråket i Lund, där universitetsbyggnader koncentrerats till stadens centrum. Detta lyfts fram som en god tanke men kritiseras för att det skapar en ”död” kil genom staden under vissa perioder på dygnet och under vissa månader.

Kärholm visar också på hur vissa rum kan vara styrda av ett tempo som influerar allt i detta rum, som ett köpcentrum. Anslaget ger intressanta perspektiv på stadens rytm vilket kan vara intressant att studera även i andra tider.

Håkan Forsell och Karin Bradley lyfter båda, om än med olika perspektiv, hur det förflytnas kulturarv i form av praktiker kan omformas och återkomma i form av medborgarinitiativ och gör-det-självt kultur. För Forsell kan medborgarinitiativ vara en väg ut ur ett avstannat bostadsbyggande och för Bradley kan dessa initiativ väcka liv i frågan om allmänna tillgångar och en minskad konsumtion. Båda uppmanar den tilltänkta publiken att låta medborgare få större inflytande över processer i staden. De visar också på att det inte bara är fysiska lämningar som bör ses som kulturarv utan också praktiker och idéer.

En som dock studerar kulturarv ur en mer klassiskt materiell aspekt är Anna Storm som uppmanar oss att fundera över de byggnader som vi kanske helst vill glömma: ären i landskapet. Hennes exempel är kärnkraftverk och Storm argumenterar för att även dessa "onda" arv bär viktig mening. Dessutom lyfter hon frågan om kulturarvets gränser. Barsebäck har en stark position i den svenska historie-skrivningen, men kanske ännu starkare i den danska. Storm uppmanar oss att lyfta blicken till andra skalor och mot andra platser bortom de idylliska bilder som vi i vardagligt tal förknippar med kulturarv.

En lärdom som jag antar att författarna som grupp vill att jag ska få med mig är att lita till medborgarinitiativ. Genom att titta bakåt visar några av författarna att det samhälle vi i dag lever i till stor del har växt fram av och genom privata initiativ. Uppmaningen till den tilltänkta publiken får därför antas vara att sponsra och underlätta sådana. En intressant fråga som dök upp under läsningen var då hur och om dessa privata initiativ både historiskt och i nutid lyckas skapa social inkludering i sina projekt, en inkludering som av flera

författare lyfts fram som central för det hållbara perspektivet. Alla bidrag rör det offentliga rummet och ytterligare en aspekt skulle kunna vara att se hur antologins tre huvudbegrepp förhåller sig till det privata i staden som lägenhetsinteriör och praktiker i husen, ett perspektiv som rör konsumtion av staden men inte i meningen att sälja in staden till besökare.

Sammantaget ger boken flera intressanta uppslag även om kvalitén på bidragen varierar. För historiker som söker sig mot kulturarvssektorn ger antologin en viktig insikt om att även fundera över de icke-materiella, svårbehandlade och sociala aspekterna av kulturarvet.

Kristoffer Ekberg

Renässansstaden i Vattenriket.
Kristianstad 400 år

Ingemar Ottosson (red.)

KRISTIANSTADS KOMMUN, 2013, 240 s.

År 2014 fyller Kristianstad 400 år. Staden anlades efter det att svenskarna under Gustav Adolf hade bränt föregångaren, staden Vä. Grundläggaren är kung Christian IV, och Kristianstad hyllar sin upphovsman genom att stolt lyfta fram som symbol kombinationen C 4. Det blev en renässansstad, vilket gatornas rutnät, fjärran från medeltidens vindlande gator, vittnar om. Stora ambitioner fanns för staden. Det ser vi på den stiliga Trefaldighetskyrkan, invigd redan 1628.

Staden var vattenomfluten. Det skulle vara ett skydd mot svenskarnas anfall men hjälpte förstås inte när den svenska armén kom söderifrån, intog Jylland, Fyn och hotade Själland. Under 1600-talet var Kristianstad med omgivning platsen för många krigshandlingar. Värst var åren 1677–78 då staden behärskades av danskar men belägrades av den svenska armén.

Från 1980-talet blev vattnet i och runt Kristianstad åter en tillgång. Naturvetaren och museitjänstemannen Sven-Erik

Magnusson fann att våtmarksområdet med odlingsmark, många fågelarter och rik flora var något som borde utnyttjas, även om det inte längre var i försvarssyfte. Han skapade begreppet Kristianstads Vattenrike, och staden blev alltså en renässansstad i ett vattenrike.

När staden fyllde 300 år kom en jubileumsskrift författad av Karl Enghoff, och nu är det alltså dags för 400-årsskriften. I november 2007 beslöt Kristianstads kommunstyrelse att en historik skulle skrivas, och boken inleddes också med ord av ordförandena i kommunfullmäktige och kommunstyrelsen.

I enlighet med de kommunala önskemålen har det blivit en mycket vacker bok med goda illustrationer. Den har också enligt önskemålen blivit "läsvänlig och pedagogisk utan att därför ge avkall på kvalitén i innehållet".

Huvudförfattaren Ingemar Ottosson ger en kronologisk framställning av stadens historia. Han har en angenäm personlig berättarstil med många utblickar i världen, och samtidigt som han framhäver de stora linjerna har han sinne för de intresseväckande detaljerna.

Vid sidan om huvudtexten finns tolv specialartiklar skrivna av experter på de olika områdena. Särskilt vill jag lyfta fram Eva Ströms artikel om Kristianstads tre ledamöter i Svenska Akademien: Fredrik Böök, Gustav Hellström och Birgitta Trotzig. Det är en välskriven, mycket genomarbetad och omdömesgill analys. Dessutom finns 32 artiklar som ger sammanfattande personkarakteristiker; huvudsakligen är det fråga om människor som levde sina liv i Kristianstad, ibland också viktiga personer som hade kortare sejourer i staden som Hjalmar Söderberg och hans musa Maria von Platen.

Specialartiklarna och personporträtten bidrar till att förmedla viktig kunskap om

Kristianstad till dem som bor i staden och övriga intresserade. Man lotsas också till de källor som ligger till grund för framställningen.

Det finns alltså mycket positivt att säga om boken. På tre områden är jag emellertid kritisk. Det är skada att denna fina bok inte har ett register. I första hand är det ett personregister som efterlyses. Jag skulle också vilja ha lite mer hårda faktauppgifter. Hur har folkmängdsutvecklingen varit i förhållande till Skånes och Sveriges städer i övrigt? Hur har valresultaten sett ut, också här i relation till skånsk och svensk politisk historia?

Min viktigaste invändning är dock valet att skildra staden Kristianstads historia och inte historien för det område som 1974 blev Kristianstads kommun. Det enda undantaget från denna regel är ett personporträtt skrivet av Nils Eric Sandberg, som gäller Raoul Hamilton, "storgodsägaren som var småbrukarnas vän". Jag tycker att det är tokigt att man inte inkluderar Kristianstadsbygden i historieskrivningen. En mening med lokal historia är att det gynnar samhörighetskänslan i bygden. Men om endast stadens, inte bygdens historia skildras missar man denna poäng.

Än en gång: Det är en trevlig och njutbar historik som skrivits. De anmärkningar som här framförts kan möjligen vara av värde för andra som skriver historiker.

Sverker Oredsson